Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Reis door een gedeelte van Duitschland, Oostenrijk en Italië, 14 juni 1823 - 8 oct. 1824

https://hdl.handle.net/1874/386690

14

14

O.E.14.

Hss. Ackersdijck.

4

T.1316

Hs.
0 E 14

Hss. Ackerod. 4. (XIV

Mons Janiculus, cet.

Vasi 450. Reeke II. 138

Op de kaart der omstreken van Rome door Sickler vindt men deze en andere waterleidingen aangeteekend. In Vasi 182 vindt men een overzigt van de meeste waterleidingen met opgave van de tyd wanneer zy gemaakt zyn. Zie ook Sickler plan topogr. p. 50.
Buiten de poort zagen wy aan de muren der waterleiding mooye stukken van „opus reticulatum". dit bestaat altyd uit kleine stukjes gehouwen, geen gebakken steen; inwendig zyn zulke muren van ongelyke steenen met cement en kalk gemaakt.

ACADEMIA RHENO TRAIECTINA

Vasi 451.

Van de kerk zyn wy gegaan naar de Fontana Paulina, die de grootste en overvloedigste van Rome is; men staat verwonderd haar op zulk eene hoogte aan te treffen. Zy is daarenboven zeer fraai gebouwd. Paus Paulus V heeft ze in 1612 aangelegd; maar de waterleidingen, welke het water aanvoeren, zyn reeds door Trajanus gebouwd, en zyn 35 mylen, byna 12 uren lang. Het water komt uit stroompjes na, by het meer van Bracciano; dit is op een kleinen afstand van Baccano, waar ik den laatsten nacht voor myne eerste aankomst in Rome heb doorgebragt.

De poort San Pancrazio uitgegaan zynde, zagen wy de Villa Cristaldi, die in den zonderlingen form van een schip gebouwd is; - wy gingen ook voorby eene Villa Corsini, en bezochten vervolgens de Villa Pamfili Doria. Zy is zeer groot heeft veel lanen terrassen en hagen die regt en styf zyn; de bomen zyn meestal, zulke die 's winters groen blyven; daaronder veel pinien, die hoog en wild boven de geschoren en geschorene bomen uitsteeken, het gras stond zeer welig; er zyn vyvers, kanalen, fonteinen, en de gansche villa is zeer vochtig; - in den zomer vooral hier door, onbewoonbaar ongezond. Op eenige punten heeft men een zeer net gezigt, en de avond was by 't ondergaan der zon, want het werd laat, heer-

Vasi 465.

Vasi 412.

lyk schoon. Het belangrykste voor deze les waren een aantal Columbaria, welke pas voor vier jaar gevonden zyn, en waaruit men zich een duidelyk denkbeeld van de wyze waarop lyken en verbrande beenderen werden begraven. Zy bestaan uit gewelfde kamertjes, net bepleisterd en beschilderd, met een groot getal nissen rondom, waarin vazen met beenderen en asch geplaatst zyn; de opening dier nissen is met een steen, gewoonlyk van een opschrift voorzien, toegemetseld. Die opschriften houden in den naam en ambtwaardigheden des overledene en doorgaans een verbod tegen het openen en schenden van de grafplaats. Op den grond ziet men de blyken dat daar lyken begraven zyn; want niet alle lyken werden verbrand, er waren geheele familien, waarby dit niet gebruikelyk was. De opschriften zyn dikwyls slecht Latyn en zelfs niet goed gespeld.

Weder in de stad gekomen zynde, ben ik over de Ponte Sisto, te voren Pons Janiculensis, naar huis gegaan; - aan deze brug valt niets byzonders op te merken.

Eene andere les van den heer Nibby heb ik bygewoond op de overblyfsels der Pauluskerk, Chiesa di San Paolo fuori delle mura genaamd, omdat ze op een aanmerkelyken afstand van de stad was. Deze kerk

Basilica di San Paulo, &c.

Vasi 420.

werd door velen voor de schoonste van Rome gehouden,
men bewonderde vooral in haar de kolommen,
80 in getal. Zij was zeer oud en had voorwerpen van
kunst uit onderscheidene eeuwen. Ik mag mij hier
op de naauwkeurige opgave in Vasi's handboek
verlaten; ook zie ik daarin was, sedert in July
1823 een brand de kerk verwoest heeft, nog overge-
bleven is. Het is nu een groote treurige ruine.
Het is belangrijk op te merken, hoe in eenen nacht
het vuur dit gebouw zoo geheel heeft kunnen
vernielen: de marmeren kolommen zijn in stuk-
ken gesprongen, de deuren en andere voorwerpen
van brons zijn gesmolten. Men kan zich daaruit
voorstellen hoe de gebouwen van het oude Rome
door het opzettelijk in brandsteken te grond ge-
gaan zijn; zelfs zonder van hout te zijn. Het
Benedictinerklooster is nog in stand; wij zagen
er de plaats (chiostro) met een omgang op klei-
ne middeleeuwige kolommen rustende, en met
veel opschriften in de muur gemetzeld.

Een mijl verder zijn wij gaan zien de Chiesa di S. Paolo alle tre fontane. Er is niets merkwaardigs in, zoo wij voorkwam, dan de overlevering van 't ontstaan der bronnen. In eene andere kerk S^a^ Maria Scala Caeli zagen wij eenige oude mozaikstukken.

Het was dezen avond ~~ook~~ zeer schoon weder, en

Basilica di San Paolo &c. Basilica di San Pietro

Omstreek van Rome.

Vase 422.

Vasi 492 - 536.

met belangstelling leerde ik de omstreek van Rome kennen buiten de Porta Ostiensis, thans Porta San Paulo. Aan deze zyde is de landstreek zeer verlaten, in den zomer is het zeer ongezond, zelfs de monniken verlaten dan hun klooster, men ziet alleen hier en daar slechte woningen, het land is weinig met gras begroeid. Voor het gezigt is dit niet onaangenaam, het avondrood geeft aan de zeegblaauwende bergen zeer fraaije boorden, en men mist zelf het geboomte, dat hier geheel niet gevonden wordt, weinig. Het is zoo schoon, dat men moeite heeft het zich nog schooner voor te stellen wanneer het anders bebouwd was. De weg aan deze zyde was slecht, want het geen te voren de Via Ostiensis was, is nu een weinig bereden en niet goed onderhouden weg.

Ik was reeds herhaalde reizen in de Petruskerk geweest, nu heb ik twee dagen byna uitsluitend besteed, om dit prachtgebouw in al zyne byzonderheden naauwkeurig te beschouwen. Zy wordt naar den Mons Vaticanus genoemd, welke berg zelf dien naam draagt naar het waarzeggen dat in oude tyden daarop geschiede. Ik zal slechts hier of daar eenige aanmerkingen opteekenen, want de beschryving is in Vasi zeer naauwkeurig.

Op de groote plaats voor de kerk, staat een groote

Basilica di San Pietro.

De morsigheid, die in geheel Rome heerscht, is onder den prachtigen omgang van de plaats voor de Pet[ers]kerk, bijzonder hinderlijk.

obelisk, aan weerszyde eene prachtige fontyn, en rond om een trotsche zuilengang. Boven op de obelisk staat een kruis, en beneden leest men dit opschrift, dat my by myne eerste aankomst reeds getroffen heeft: Ecce crux domini, fugite partes adversae vincit leo de tribu Judae. Aan de andere zyde leest men deze woorden: Christus vicit – Christus regnat – Christus imperat. – Christus ab omni malo plebem suam defendat. Sixtus V heeft in 1586 deze obelisk laten oprigten. Men ziet er een groot aantal in Rome; zy zyn door de Romeinen uit Egypte overgebragt, en zyn nog altyd een fraai en zonderling sieraad voor de stad. Doorgaans heeft men er een kruis opgesteld, met een opschrift betrekkelyk het Christendom. Het maakt een zonderlingen indruk, als men bedenkt, dat deze monumenten voor vele eeuwen door de vereerders van Isis en Osiris, zyn opgerigt voor de zon, die zy welligt voor de hoogste godheid hielden, en dat nu in de taal en in de stad van het volk, dat Jupiter aanbad, daarop gesteld is, dat Jesus van Nazareth de ware God is. Hoe zeer strydt welligt dit opschrift met de raadselachtige hieroglyphen waarmede nog de meeste dezer obelisken vervuld zyn. Hoewel de obelisk een wezenlyk sieraad is voor het groote plein, dat voor de kerk is, breekt zy altyd eenigzins het gezigt van den voorgevel; dit vond ik vooral by de verlichting: waar men zich stelde,

Basilica di San Pietro.

overal werd een stuk van den gevel door de obelisk ver-
duisterd, ten zy men voor de obelisk zelve stond, en dit
was te naby; mogelyk zoude men weldoen by die
gelegenheid de obelisk zelve ook te verlichten.
De fonteinen zyn zeer schoon, en op een groote
schaal gebouwd; zy zyn waard op deze plaats te
staan. Hoe veel schoons er in den gevel zy,
beantwoord hy niet aan het gebouw, hy is in eene-
redigheid te smal en te laag; – de koepel welke
het groote wonder van deze kerk is ziet men
op een kleinen afstand van den gevel niet in hare
volle groote; zy is door dat de kerk een latynsch
kruis is, te ver van den gevel verwijderd en maakte
voor 't gezigt geen geheel daarmede uit; en
toch is het om haar niet geheel te verbergen,
dat men den gevel niet hooger gemaakt heeft.
Aan alle de kerken die men Basilica noemt, en
zoo ook aan deze is eene zoogenaamde heilige deur,
Porta Santa, die maar alleen by gelegenheid van
Jubeljaren geopend wordt; deze is nu toegemetseld
en uitwendig is er een koperen kruis in geplaatst.
Dit kruis, en de metalen deuren, waarop de marteling-
gen van Petrus en Paulus voorgesteld zyn worden aan-
houdend gekust. Wat doet niet het byzelooof in den
waan van zyn geweten te ontlasten of zyne wensch ver-
vuld te zien. In 1775 is de Heilige deur het laatste
geopend geweest. Steeds liggen menschen op den drempel
daarvan te bidden.

Basilica di San Pietro.

Wat om de een of andere rede mijne aandacht getroffen heeft, heb ik als gewoonlyk in het hand boek van Vasi met AB geteekend.

Van 507.

Inwendig bemerkt men de ontzachelyke groote der kerk minder by den eersten aanblik, dan wanneer men zich op alle standpunten stelt, en de byzondere voorwerpen op zichzelve beschouwt; het is alles op zulk een groote schaal, dat men verwonderd is als men het van naby ziet; doch tevens moet men zich verwonderen over de menigte van cieraden, die werkelyk het gebouw als overladen en meer de aandacht vermoeyen dan strelen. De opgave omtrent dit alles in het handboek van Italie is my voorgekomen naauwkeurig te zyn.

In 't hoogst der koepel is de „Padre eterno" afgebeeld; en om den rand der koepel staan met purperen letters op gouden grond de bekende woorden, „Tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni coelorum". Wat heeft men niet uit deze woorden afgeleid! De naam van Petrus is tot eene zonderlinge woordspeling gemaakt, waar voor zyn karakter niet veel grond schynt te geven, want hy komt wel als een vurig, ondernemend, maar juist niet als een zeer standvastig man voor.

Het ligchaam van Petrus zegt men dat onder den grooten altaar ligt, doch zoo diep dat men er niet by kan komen. De plaats, waar een martelaar begraven ligt, noemt men confessione, omdat zy voor de belydenis van 't geloof zyn omgekomen; de altaar die daarop gesteld is, heet „Altare della confessione". Om boven dezen altaar een prachtig verhevelde te maken, heeft men het koperen Pantheon

Basilica di San Pietro

van alle brons beroofd. Veel andere monumenten zyn vernield of geplunderd, om deze kerk zoodanig te versie-
ren, dat de majesteit van 't gebouw er veel door vermin-
derd is.

Men leest, maar kan byna niet gelooven, als men het ziet, dat de pilaren, waarop de koepel rust 242 span (palm) hoog zyn; en dat die koepel zoo groot is als het gansche Pantheon. Een groot huis zoude ruim staan op de plaats die een dezer pilaren beslaat.

Vele beelden van Engelen en Heiligen aan en op de pilasters zyn, als men ze met aandacht beschouwt, zeer schoon; maar hunne colossale groote, geeft aan de trekken van 't gelaat dikwyls 't voorkomen van Caricaturen. De schilderyen van mo-
zaik boven de altaren zyn zeer mooi gearbeid; toch heeft men niet altyd meesterstukken voor model genomen. Aan de koepel kan men ze van wege de hoogte niet goed zien. Eenige basreliefs zyn ook fraai maar vele zyn middelmatig. Dit is even zoo met de tombes. Het was de goede tyd der kunsten niet, vooral niet der beeldhouwkunst. Byzonder heeft my getroffen, dat in de grafmonu-
menten zoo veel armoede aan denkbeelden is. Het zyn altyd zittende of leggende Pausen, met alle-
gorische beelden van den godsdienst, de barmhar-
tigheid en dergelyken; en als men niet in het boek leest wat die figuren voorstellen, of als ze niet

Basilica di San Pietro.

lets in de hand hebben waaruit men ze kent, zoo weet men uit de houding en gelaat niets op te maken. Zulke monumenten kunnen niet veel indruk maken, zelfs die van Canova behooren tot dezelfde soort, hoe schoon overigens de uitvoering zy. Een treffend monument van deezen aard te maken is zeer moeyelyk; of liever het komt zeer zelden in het hoofd van den kunstenaar en van hem die het monument laat oprigten; ik heb er maar weinig gezien, en die hebben altyd (uitgedrukt) eene voorstelling van het toekomend leven, van het onverschrokken sterven, of van de droefheid der overgeblevenen, somtyds meer van die voorstellingen te gelyk. Het rusten van een welbesteed leven is niet ongeschikt, als men op de een of andere wyze op een vrolyk ontwaken heenduidt; maar de voorstelling der rusten van een nooit eindigenden slaap is bedroevend, niet vertroostend. De naam alleen is veel treffender dan de lange opschriften, en de prachtige cieraden zonder beteekenis.

De Sagrestia, die een geheel afzonderlyk gebouw uitmaakt, heb ik ook bezigtigd. Hier is ook alles pracht. Behalven hetgeen in Vasi vermeld staat, zag ik in de Stanza Capitularis een aantal hoofden in fresco geschilderd van Andrea Mantegna; zy hadden tot eene Gloria in een gewelf gediend, en waren lang in het Vaticaan bewaard en byna ver-

Basilica di San Pietro.

geten gebleven, van maar men ze nu genomen had om ze eenigsins te herstellen. Het waren alle Engelen en de uitdrukking was werkelyk engelachtig.

Er was dezer dagen byna geen dienst in de kerk, en byna eenzaam wandelde ik er op en neder. Van tyd tot tyd ziet men steeds vreemdelingen komen, die verbaasd en opgetogen rondzien, vooral landlieden en bedevaartsgangers in hunne byzondere kleding. Dit staat zeer zonderling. Na rondgewandeld en alles aangestaard te hebben, vallen ze dan op verschillende plaatsen ter aarde, kussen den voet van Petrus, de deuren en gaan weder weg.
Anderen komen ook hunne bepaalde gebeden verrigten; zoo zag ik eene dame met haar ryting aankomen; voor drie of vier kapellen eenige oogenblikken zich op de knieen zetten; de knecht in livery die met de parasol en schaal achter haar ging knielde juist altyd even lang als zy, en op een korten afstand van haar. Zonder eenige schynbare aandacht zeide zy eenige gebeden op, die zy met den paternoster in de hand aftelde, en ging toen weder in haar ryting. Zulke kerkvisites van ceremonie worden, geloof ik, by de biegt voorgeschreven.
Iets wat by dit alles toch voor den menschenvriend een aangenamen indruk maakt, is, dat deze prachtige tempel voor elk een open staat: de bedelaar, de arme pelgrim knielt op denzelfden schoonen marmorvloer, waarop de Paus en de Cardinalen

Basilica di San Pietro

de vorsten der aarde zich nederwerpen. Ik heb dik-
wyls in katholike kerken opgemerkt, dat oude, ge-
brekkige, ongelukkige menschen, als afgemat van
lyden, hunne toevlugt voor een ~~afgoden~~ beeld of
altaar kwamen zoeken; en blykbaar verkwikt
en opgebeurd werden, als zy daar, aan een of an-
deren Heilige, die zy zich als een mensch, die hen
hoort en helpen wil voorstellen, geklaagd hadden.
Waarom kan het goede, dat hierin is, niet bestaan, zon-
der het schrikkelyk misbruik, dat er van gemaakt
wordt.

By het beschouwen der Petruskerk, vraag ik my,
waarom is de grootste en prachtigste kerk, die
bestaat, aan een mensch, aan Petrus niet aan
de Godheid gewyd; – maar het is (zelfs) niet voor Pe-
trus dat die kerk gesticht is; als men maar wei-
nig rondziet, is het blykbaar dat de Pausen zich
zelven dezen tempel gebouwd hebben; alles is vol
van hunne daden, van hunne magt, hunne heilig-
heid, hunnen rykdom; by elken voetstap, wordt
men door opschriften, beelden, monumenten, alle-
gorien, zelfs door wapenschilden daarop gewezen;
op alle de pilasters zyn duiven met een groe-
nen tak voorgesteld. ik meende dat die altans de
zachtmoedigheid en den vrede of iets dergelyks
zouden voorstellen; maar neen; die zyn het fa-
miliewapen van Paus Innocentius X. Tot in klei-
nigheden, die in t eerst den aandacht ontgaan, heeft

Basilica di San Pietro

Vasi 529.

Hier zag ik ook het oude marmerbeeld, zoo men meent, van een Romeinschen Senator, waaraan men andere armen, den een met eene hand vol sleutels, gemaakt heeft, en die zoo voor Petrus doorgaat. Naar dit beeld is het andere van brons gegoten, dat in de kerk staat en waarvan steeds de voet gekust wordt.

Vasi 534.

alles betrekking op den hoogmoed en de magt van den knecht der knechten, die het heeft laten maken.
Met al de bewondering die de Petruskerk doet ontstaan, stemt haar geheel veel minder tot godsdienstig gevoel dan vele andere kerken.

Ik ben ook in de onderaardsche gangen geweest, die nog overblijfsels van de vroegere kerk zijn, en die men Le Grotte noemt, omdat daar holen gemeest zijn, waarin men zegt, dat veel martelaars en ook Petrus, begraven zijn. Er zijn veel oude graven, en andere merkwaardige voorwerpen; men ziet er ook het plan der oude kerk die door Constantinus gesticht is gemeest.

Tegen den avond ben ik boven op de kerk en koepel geklommen. Men bemerkt bij die gelegenheid vooral de ontzachelijke groote van 't gebouw. Op het dak zoude men verdwaald gaan tusschen al de grootere en kleinere koepels. Als men door de inwendige omgangen des groote koepel gaat, ziet men eene hoogte boven zich, die op zichzelf eene groote verhevene kerk zijn zoude, en verbazend diep onder zich ziet men de kerk zelve; men wordt duizelig van zulk een gebouw te beschouwen, en men vraagt zich hoe hebben menschen zoo iets kunnen ondernemen en ten uitvoer brengen. welke vermetelheid moet hen niet bezield hebben. Het is werkelijk al te groot, en het

Basilica di San Pietro.

is als of daarom de indruk niet meer in evenredig-
heid van de grootte van t gebouw is, dewyl men de
schaal van menschenwerk is te buitengegaan.
Ik ben in de bol boven op de koepel geweest (palla)
die van beneden als een kleine kogel schynt, en waar-
in zich zestien menschen te gelyk stellen kunnen.
Op deze koepel genoot ik nu een heerlyk gezigt:
de Stad zag ik in al hare uitgestrektheid, de Tiber
ziet men by Ponte Molle en op twee plaatsen in
de stad. De woestheid van de Campagna di Ro-
ma is hier niet zoo zeer merkbaar, omdat men
ze op grooten afstand ziet. Aan de Sabinische
bergen ziet men Tivoli, Frascati en Albano liggen;
achter deze bergen verheffen zich de Apennines
met besneeuwde kruinen. Zuidelyk, naar Os-
tia, is alles vlak. Naby de stad zyn groene heu-
vels, op een daarvan ziet men de Villa Doria
Pamfili waar ik onlangs geweest ben. Weste-
lyk zyn de bergen in t verschiet laag; doch noor-
noordelyk komen weder de Apennines.
De Monte Mario met de Villa Mellini is de eer-
ste heuvel achter het Vaticaan. Het levendig groen
der lente geeft een aangename kleur zelfs aan de
moerassen van den omtrek. Voor my zie ik het pa-
leis van t Vaticaan met zyne twintig binnenplaat-
sen, dertien duizend kamers en zyne uitgestrekte
tuinen liggen; - de heuvels, waarop de stad gebouwd
is, zyn zoo weinig verheven, dat men ze byna

Kerken. Villa Medici, Fransche Kunstenaars.

pag. 206.

pag. 231

Toch zoude men de bijvoeging van „divino" beter kunnen weglaten, en ook welligt het beeld elders dan in de kerk plaatsen; – „amore" is wel in houding en gelaat uitgedrukt.

pag. 265

niet onderscheiden kan.

Behalven de reeds genaamde kerken, heb ik nog bezocht die van San Pietro in Vincoli, waar zo zeer mooije oude kolommen zyn. Het marmeren beeld van Mozes op het graf van Paus Julius II, door Michel Angiolo Bonarotti gemaakt; - een schildery van S. Margherita van Guercino; - de bevryding van Petrus door Domenichino; - een zeer oud mozaik, S. Sebastiano voorstellende, waren bi voor my de belangrykste voorwerpen.
De kerk van Sa. Maria della Vittoria is niet groot en van cieraden byna te veel voorzien. Het marmeren beeld voorstellende Joseph slapende met den engel die hem verschynt, door Domenico Guidi gemaakt en dat van de H. Theresa „nel estasi del Divino amore", door Bernini, hebben my goed bevallen.
In de kerk der H. Susanna niet ver van de vorige zag ik niets merkwaardigs.

Ik ben meermalen in de Museums van het Vaticano en het Campidoglio geweest, wil er toch nog niets van opteekenen. De custos van het paleis der Conservatori heeft my met veel omstandigheden beschreven het feest, dat in 1819 hier aan den keizer van Oostenryk en de andere vorsten gegeven is; „Cosa stupenda" zoo iets groots had nog nooit op het Capitool plaats gehad." Als de oude Romeinen eens opzagen! -
In de Villa Medici ben ik de tentoonstelling der Fransche kunstenaars wezen zien. Die villa is uit,,

Fransche kunstenaars. Gebruiken.

Ik heb den 1e mei ook opgemerkt het geen Herr. Oelke beschryft, dat op de straten altaren zyn opgerigt en meisjes daarby staan om giften in te zamelen. Van dergelyke kleine byzonderheden in de volksgebruiken, is hier dagelyks wat op te merken; doch de vreemdeling begrypt ze maar half, en die in Rome woont let er niet meer op.

steekend fraai gelegen, op den Monte Pincio. Zy behoort aan de koninklyke Fransche Academie, waarvan de kwekelingen, of liever pensionnaires hier by een wonen, onder het opzigt van een Directeur, die zich zoo ik hoor, met de vorderingen die zy in de kunsten maken niet bezig houdt, elk moet hierin zyn eigen weg zoeken. De tentoonstelling heeft my geen groot denkbeeld van die vorderingen gegeven; ik heb er matig gevonden met nog regt begeel. In de bouwkunde schynen zy meer dan in de andere kunsten vooruit te zyn ik vond en men heeft my ook gezegd, dat de plannen van gebouwen, en vooral van oude gebouwen waarvan ruines in Rome, Pompei enz. gevonden worden, naar evenredigheid de meeste waarde hadden.

Alle morgens zie ik onder myne vengsters groote troepen geyten voorbygaan; ook kom ik ze dikwyls in de Stad tegen; het is namelyk de gewoonte om dagelyks langs de huizen met die geyten rond te gaan ten einde elk gezin van versche melk te voorzien.

Men vervoert hier veel goederen op den rug van paarden en ezels; de heer Caele heeft my daar opmerken, dat byna altyd een man by elke vyf lastdieren is. Dit heeft zyn oorsprong in eene municipale bepaling van het oude Rome, die wel niet meer in kracht is, maar in de gewoonte en de overlevering is

Bedelen

blyven bestaan. Zoo, zegt men my, zyn er een aantal volksgebruiken die nog van de oude Romeinen afkomstig zyn.

Onder de misbruiken, die men moeyelyk vande geloven, moet ik opteekenen, dat het bedelen voor zekere gestichten verpacht wordt. Ik had wel eens opgemerkt, dat by 't paperen van kapellen, madonnabeeldjes, hospitalen enz: een man met zeer veel aandrang, en met de gewone belofte van de gunst van Maria, zyne bus aanbood, om aalmoezen te ontvangen; dit meende ik was dan toch zonder eigenbelang bedelen; maar gansch niet zoo. Hoe meer hy door 't knellen der voorbygangers in zyne bus krygt, des te meer wint hy op zyne pacht. Hy is aannemer van 't bedelen. De bedelaars hebben hier zoo volkomen vryheid, om hun ambacht te dryven, dat men de gezondste sterkste menschen, springende en vrolyke kinderen, zonder iets dat naar schaamte lykt, ziet vragen om aalmoezen; en het is ook niet op het medelyden, dat vele geheel niet kunnen wekken, maar op den overlast, op de vrees voor hunne onbeschoftheid dat hunne hoop op gaeden ontvangst gegrond is. Voor eenige dagen ontmoette ik zulk een jongen van twaalf of veertien jaar, gezond en sterk; op zyn vraag om een aalmoes zeide ik hem dat ik hem een bajok (halven stuiver) geven zoude zoo hy my de plaats, die ik zocht

Bedelen

weigeren wilde; het was zeer nadig. Hy ging een oogen-
blik mede maar was te lui om my verder te bren-
gen; hy vond het gemakkelyker den bajok my af te
persen door te schreeuwen en zich my op het lyf te
dringen. Verstoord gaf ik hem hetgeen hy vroeg, om
dat my de overlast te veel hinderde; liever had ik
hem met slag van my afgedreven; maar zoo iets
zoude zeer ongeraden zyn, want boosdoeners en be-
delaars vinden hier altyd bescherming. Dikwyls heb
ben die kinderen een geestig bevallig voorkomen, en
met diep leedwezen ziet men ze, met de blyken van
een goeden aanleg, de vernederendste loopbaan in-
getreden. Wat konde niet tot verbetering van het
lot der laagste klasse gedaan worden, met de
schatten der zoogenaamde liefdadige gestichten welke
in Rome bestaan; indien men de ledigheid tegen-
ging en de opvoeding verbeterde, in plaats van de
ledigheid te voeden en het bedelen als een verdien-
stelyk werk te beschouwen. Tot welken onzin zyn
de menschen niet vervallen.

In zulke overdenkingen als bevangen, nam ik
voor een paar dagen een nieuwsblad in de hand,
het geen ik in lange niet gedaan had. Ik las er in,
dat het Engelsch parlement den slavenhandel
voor zeeroof heeft verklaard; zoo dat die voort-
aan met den dood zal gestraft worden; dit was
my eene ware verkwikking; men moet niet ganisch

Omgang. Theater. Buffels.

wanhopen, als men een zoo belangryke stap tot mensche-lykheid ziet doen.

Ik heb deze week gegeten met den heer schilder Teer-link, die reeds 15 jaren in Rome is, en my veel anec-dotes heeft verhaald, omtrent de levenswys en de ge-bruiken in deze zonderlinge stad. De heer Voogd heeft my ook bezocht en de heer Coole heb ik een paar reizen gezien. Ik heb ook twee avonden door-gebragt by Lady Douglas en hare dochters, waar ik onder anderen Mevr: Bogel en hare dochter uit Londen heb aangetroffen; ook een graaf Fritsch uit Munchen. De andere heeren, aan wie ik aanbeve-lingsbrieven heb, zyn uit de stad of zyn doorgaans uit, zoo dat ik hen nog niet heb aangetroffen.

Zondag ben ik in het <u>Teatro della</u> <u>valle</u> geweest waar door de Compagnia Tessari eene comedie „uno di quattro" gegeven werd; – zy speelden vry goed. Het stuk had veel overeenkomst met de Fau-se Agnès van Destouches. De opera, Griselda, werd slechts gegeven.

Dezer dagen had hier eene zonderlinge vertooning plaats; een zeer groot stuk marmor werd door twintig buffels voortgetrokken; het was gekomen van Car-rara, en te water vervoerd zynde, was het aan de haven, genaamd Ripa grande, ontscheept. Een gan-schen dag heeft men werk gehad om het van daar tot in de Via felice, in myne buurt, by den beeld-

Mons Esquilinus, cet.

Vasi 189. Venuti I 187.

Vasi 194. Venuti 211

Vasi 191. Venuti I. 193.

Vasi 187. Venuti I 213

kommer Fabriek te brengen. Deze twintig buffels, zeide men my, dat meer trokken dan 50 paarden. De oploop van het volk was zoo groot, dat er steeds eene wacht by moest gaan om plaats te maken.

Zondag 2 tot maandag 5 mei. Ik heb verscheiden oudheden op of naby den Mons Esquilinus bezocht. Een Castellum aquae het geen tot de Aqua Julia behoord heeft, en bekend onder den naam van Trofei di Mario, omdat met twee Marmeren Tropheen, welke in de nissen stonden, en nu op het Capitool geplaatst zyn, aan Marius heeft toegeschreven; maar welke anderen menen, dat niet voor Marius, maar in veel lateren tyd zyn opgeregt. Uit de overblyfsels kan men moeyelyk opmaken hoedanig de form van dit waterkasteel geweest is.

De Erebaag van Gallienus heeft noch als herinnering aan den keizer, voor wien hy opgeregt is, noch als voorwerp van bouwkunst groote waarde.

Aan de Porta San Lorenzo een Monument omtrent de waterleidingen van de aqua Marcia, Tepula en Julia, welke zich hier ontmoeten. Het opschrift van dit Monument wordt door Kennte opgegeven. Als men de overblyfsels van die waterleidingen ziet, is men verbaasd over de grootheid van zulke werken. De maatschappelyke toestand, waarin men slaven zulken ontzachelyken arbeid kan laten verrigten, is toch niet wenschelyk.

Minerva Medica noemt men eene ruine waarom,

Mons Esquilinus.

Vasi 188. 395.

I. 103.
Vasi 178. Venuti I. 231.

Vasi 180 Venuti I

trent de oudheidkenners het nog geheel niet eens zyn. Het is niet alleen onzeker aan welke godheid dit gebouw gewyd is geweest; maar zelfs of het wel een tempel geweest is. Het is tienhoekig met een rond-gewelf en met nissen voorzien; boven de nissen zyn vensters. Nibbi meent dat het welligt alleen overblyfsels zyn van eene zaal in de tuinen van Elagabalus, Horti Variani genaamd. Deze hooge muren met een gedeelte van 't gewelf, waaraan de klimop in lange ranken nederhangt vormen eene schilderachtige ruine. Ik heb ze by 't ondergaan der zon en ook des morgens gezien.

De Columbaria in de nabyheid dezer ruine, een van Lucius Arruntius, de andere van verschillende familien, komen in form en inrigting overeen met die welke ik op de Villa Doria Pamfili en elders gezien heb. Kephalides heeft ze goed beschreven.

Tot de Horti Variani schynt meer zeker behoord te hebben eene ruine van een rond gewelfd gebouw links naast de kerk van Sta Croce, als men ze ingaat; men heeft gemeend dat het een tempel van Venus en Cupido geweest is, doch thans houdt men het ook voor 't overblyfsel van eene groote zaal. Het is zonderling dat men omtrent zulke voorname ruines zoo weinig zeker is.

Naby dezelfde kerk zyn ook de overblyfsels van het Amphitheatrum castrense; men ziet ze nog het best buiten de stad; veel is er niet meer van te zien, al-

Mon.s Esquilinus cet. Basilica di San Giovanni Laterano.

Vasi 182. Venuti I. 222.
's morgens tydig naar de kerk Sa Croce gaande ben ik getroffen geweest van de schilderachtige uitwerking, welke de overblyfsels der waterleidinge maakten.

Venuti I. 201.

Vasi 168.

leen de eene zyde der buitenmuur en die nog maar tot op een zekere hoogte; den omtrek kan men er uit opmaken.

Naby de Porta Maggiore is een ander belangryk monument omtrent de waterleidingen. Venuti heeft ook daarvan het opschrift vermeld. De kennis van al deze waterleidingen is zeer der moeite waard; doch ik moet my hier op de reeds aangehaalde werken verlaten; myn dagboek wordt buiten dien reeds te lang.

Op den Mons Esquilinus heeft ook Mecaenas eene villa of Horti gehad; en er zyn nog muren die men meent, dat daar toe behoord hebben. Er zyn nog meer gebouwen geweest, waarvan men zich moeite geeft te plaatsen te bepalen en een of andere sporen te vinden. Myne studien en myn kort verblyf geven my geen aanleiding om my in zulke onderzoekingen te verdiepen; ik vergenoeg my met te zien wat er nog is, en te weten wat men meent dat zulks geweest is; opdelven en naspooren kan ik niet.

Ik heb dezer dagen by herhaling de Basilica di San Giovanni Laterano bezocht; de eerste en voornaamste kerk van Rome en van de catholike wereld. Zy is groot en prachtig; heeft pilasters en vlakken vergulden zolder, een aantal kapellen waarvan die genaamd Corsini, opgerigt door Clemens XII. de rykste is. De meeste van kostbare marmersoorten van steendbeelden,

Basilica di San Giovanni Laterano.

en andere monumenten is haast al te groot. Clemens XII ligt zelf in een schoone urne van porphyr geno-
men uit het voorportaal van 't Pantheon; zoo heeft men altijd de oude overblijfsels geplunderd, om de nieuwe gebouwen op te schikken. Onder de beel-
den beviel mij dat van den Godsdienst, door Ma-
ini vervaardigd, het best.

In 't midden der kerk is het graf van Paus Martinus V Colonna, in 1430 gestorven. Ik zag veel men-
schen de bronze plaat die er op ligt en waarop die Paus liggende voorgesteld is, op het hoofd en de voeten zoenen, daaronder kinderen, die nagenoeg lijks allen handen gaan; zoo vroeg wordt er hier die Heiligendienst, van allen zin beroofd, ingebragt.
Boven het hoofdaltaar is een Gothische taberna-
kel; dit is iets zeldzaams, want de bouworde van al de kerken is eene wijziging van de Grieksche en Romeinsche, men ziet nooit Gothische kerken.
Men bewaart in dit tabernakel de hoofden van Petrus en Paulus, derwegen liggen er altijd menschen eerbiedig voor te knielen.

Het opschrift boven het altaar „del Santissimo Sagra-
mento trof mij: O Sacrum Convivium in quo Chris-
tus sumitur recolitur in memoriam passionis ejus".
De frescos in de kapellen zijn niet van eerste mees-
ters; zij zijn ook zwak van kleur, maar in sommige is veel uitdrukking. Het is bijna altijd Madonna

Kerk San Giovanni in fonte; Scala santa enz.

Vasi 167.

Vasi 174.

die ten hemel vaart, een heiligen voorstelt, of dergelij-
ken; het licht, dat van boven komt, en sterker is dan
in 't ruim van de kerk, is voor die voorstellingen bijzon-
der gunstig. — — — — —

Eene andere kerk, nabij de vorige, heet San Giovan-
ni in fonte. Men zegt dat ze reeds door Constantinus
gebouwd is, om zich te laten doopen; nu dient ze
om Joden en Turken, die zich laten bekeeren, plech-
tig te doopen, zoo als ik dit in de Heilige week heb bij-
gewoond. Zij is niet groot maar fraai gebouwd.
In het lange opschrift boven het doopfont troffen
mij deze twee regels.

Nec numerus quemquam scelerum, nec forma
 horum
Terreat; hoc natus flumine sanctus erit.

Eveneens in de nabijheid der Basilica staat de ca-
pel der Scala Santa. De heiligheid der trap ontstaat,
zoo als bekend is, door dat eenige treden daarvan ge-
zegd worden van het paleis van Pilatus afkomstig
te zijn, waarover Jezus gegaan is. In de kapel waar-
toe deze trap leidt zijn ook vele reliquien, zoo
dat ze Sancta Sanctorum genoemd wordt. Men
mag niet dan op de kniejen die heilige trap beklim-
men; om naar beneden te gaan zijn twee andere
trappen waar langs de ongeloovigen ook naar boven
kunnen geraken. Het was zeer vol, de menschen
stonden te wachten om plaats op de heilige trap te

Scala santa; obelisk enz. Basilica di Santa Maria Maggiore.

Vasi 176

Vasi 176.
Recke II. 107.

bekomen. Voor my was het een bedroevend tooneel van menschelyke vernedering; behalven het geknield opkrui-pen der trap zoent men op veel plaatsen den grond, een koperen kruisje in den marmeren drempel, de deuren der kapel enz: stoot ook met het voorhoofd op den grond; en prevelt vervolgens eenige gebeden in de kapel. Het was my niet wel in het midden dezer laffe boetelingen, die my met verachting aanzagen omdat ik overeind bleef staan.

Op de plaats voor de kerk zag ik de beroemde obe-lisk welke eens in Thebe ter eere der zon opgerigt is, en die Constantinus uit Egypte herwaards heeft doen brengen. Was de eredienst van hen, die zich voor de opgaande zon nederbogen, annemerlijker dan die van de vrouwen die de heilige trap bekruipen.

Ik zag hier ook het merkwaardig mozaik van het zoogenaamde Triclinio.

Het Paleis van 't Lateraan is niet zoo groot dan de twee anderen: van Montecavallo en van 't Vaticaan; - ook is het nooit bewoond.

De Basilica di Santa Maria Maggiore is eene der grootste en schoonste kerken van Rome. Ik ben er ook meermalen in geweest om ze naauwkeurig te zien. Byzonder behaagt in haar de twee reyen schoone Ionische zuilen. Van standbeelden of schilderyen heeft my niets byzonder getroffen

Basilica di Santa Maria Maggiore. Basilica di Santa Croce in Gerusalemme.

Vasi 196.

Ik zag ook de zuil door Clemens VIII opgerigt ter gedachtenis van de absolutie aan Henri IV gegeven; deze zuil en het basrelief in de Petruskerk, dat zyne overgang tot de katholieke kerk voorstelt, waren voor my treurige herinneringen. Welken invloed zoude het op geheel Europa gehad hebben, indien Frankryk in den tyd het juk der kerk had afgeworpen. Vasi 195

Vasi 197 Recke II 162

voor de geschiedenis der kunst zyn zeer merkwaardig de mozaïkstukken onder de vengsters, vervaardigd in 434, maar fraai zyn ze niet en men kan ze slecht zien. Omtrent het ontstaan dezer kerk kan ik in Vasi de wonderdadige geschiedenis lezen. Toen ik dingsdag in deze kerk kwam, zag ik de kapel van den heiligen paus Pius V verlicht en met bloemen versierd, omdat het zyn naamdag was; de voorste zyde van zyne urne (die uit stukken groen marmor, verde antico genaamd, bestaat) was neergeslagen, zoo dat men achter glas het lyk van den heiligen zien konde; eenige vrouwen zaten om deze reliquien te bidden; - doch dit zyn geenszins de voornaamste, welke in deze kerk bewaard worden. De wieg het hooi en de doeken waarin Jesus gelegen heeft zyn hier nog voorhanden. Op eene onderaardsche kapel las ik onder andere deze woorden „S Cajetanus accepit a deipara in ulnas suas puerum Jesum".

Naby de kerk staat aan de eene zyde eene obelisk, aan de andere zyde eene zeer schoone Corinthische zuil, waarop men een Madonnabeeld geplaatst heeft; zy is uit den zoogenaamden Vredestempel of Basilica van Constantinus genomen.

Maandag was het feest der kruisvinding door de Heilige Helena, moeder van Constantinus; dit werd met veel plegtigheid gevierd in de kerk waar een groot stuk van dat kruis bewaard wordt, en die deswegens Basilica di Santa Croce in Gerusalemme ge-

Feest der Kruisvinding.

naam wordt. De nieuwsgierigheid heeft nog dit feest
grootendeels daar bygewoond. De kerk was met bloemen
en gekleurde behangsels versierd, en er brandden vele
kaarsen. 's morgens was het nog frisch en met genoe-
gen zat ik eenige oogenblikken in dezen fraaijen tempel;
zelfs vroeg ik mijzelven waarom ik geen deel konde
nemen aan de vreugd, die hier in zeer verschillende
vormen betoond werd, doch men moet van kinds af
aan dezen kalender van kerkfeesten gewoon zijn, en
volstrekt niet nadenken, om door den onzin niet
getroffen te worden. Hier toe werkt in Rome alles
samen. Er werd mis gelezen en gezongen, vele
gezangen en andere zaken daarin en daaraan
gevlochten; de menschen kwamen en gingen aan-
houdend, zaten eenige oogenblikken, maar wach-
ten in 't geheel het einde van de godsdienstoefe-
ning niet af. Ik ging ook in den omtrek, de and-
heden, eenige kerken enz. bezigtigen en vond
telkens als ik weder kwam alles even als te voren.
Toen de mis voorbij was, bleef men evenwel in
en uitloopen, zoo dat de weg voor de kerk, tot
aan de Basilica van San Giovanni toe met men-
schen bezaaid was, en het voorkomen van een ker-
mis had. Zoo is waarschijnlijk de werkelijke oor-
sprong der kermissen geweest. Van de gelegenheid ge-
bruik makende hield men ook feest in een klein ka-

Fest der Kreuzerfindung

pelletje nabij de kerk van Santa Croce; waar een „aller-wonderdadigst Madonna beeldje genaamd „Del buon-Spirito" vereerd werd. Hier was alles opgeschikt en met kaarsen bezet; men drong om er in en om er uit te komen. Bij 't uitgaan bood men nog op een zilveren schenkbord een plaatje van die madonna en een „fac simile" van 't opschrift van het kruis aan; met bijvoeging dat beide met het oorspronkelijke in aanraking waren geweest. Ik leg die stukken onder de bijlagen van mijn dagboek. Men had een tent voor deze kapel gemaakt, en daar zaten de uitdelers van deze prentjes, die tevens eene schaal voor zich hadden staan, waarin men de offerhanden voor de Madonna wierp.

Niet ver van daar is een dergelijk kapelletje van de Heilige Margaretha, die, zoo mij een man verzekerde, aldaar gewoond heeft; – verder zag ik in een gewelf van de stads muur, een Madonnabeeldje dat omhangen was met ex votos, ten blijke der wonderen, die het doet; – en of dit nog niet genoeg was, heeft men op een kleinen afstand van daar, eene Madonna op den muur zelve geschilderd, daarover eene glazen kast gemaakt, en rondom kaarsen gesteld. Al deze heilige plaatsen waren nu van schare met menschen bezocht, die, met de meeste goedhartigheid, deze Madonnas kwamen bezoeken, en voor elk dezer beeldjes werd geld ingezameld, met zoo

Fest der Kreuzerfindung.

veel aandrang, dat ik niet twyffel, of de inzamelaar was pachter te gelyk, en het belang van Madonna was het zyne. Een voornaam wonder dezer beelden is dat ze met de menschen spreken. De man, die geld vroeg voor de nederigste van allen, zeide my, dat ik verzekerd zyn konde, dat zyne Madonna zoo wel sprak als die in de fraaye kapel, en ik geloof het gaarne. Tegen den avond stroomde alles naar de kerk; rondom den altaar was eene wacht geplaatst, om ruimte te houden, en de menschen konden in verre na niet allen binnen komen, het groote voorportaal en de straat was alles vol. Ook was er aanhoudende beweging, want die eens in de kerk was, ging spoedig ter zake der geweldige hitte en benaauwdheid weder naar buiten. Ik had het geduld om het einde af te wachten. Men zong vespers, laudi, litanien enz: tot naby zonnenondergang; er was behalven de stiklucht der menschen een bedwelmende walm van wierook en kaarsen. Nu kwam eindelyk het belangryk oogenblik: de Cardinaal Zurla in plechtgewaad, van vele hooge geestelyken verzeld, begaf zich in processie naar de kamer der reliquien en verscheen op een balkon links naast den altaar twintig tot dertig voet hoog; een groote klok

Feest der Kruisvinding.

naby het balkon werd geluid, stilte en gespande verwachting was algemeen. Met een schelle stem al zingende werd nu uitgeroepen wat vertoond werd

1 De vinger van Thomas waarmede hy de zyde van Jesus geraakt heeft. – De cardinaal hield een glinsterend voorwerp met goud en steenen versierd in de hand; en het volk, hoorende, dat dit zulk een heilig relique inhield, boog zich diep.

2 Twee doornen van de kroon die Jesus op het hoofd gehad heeft. 3 Een nagel, waarmede Jesus aan het kruis is gehecht geweest. 4 Het opschrift dat boven aan het kruis is geplaatst geweest.

Steeds met dezelfde formaliteiten; maar eindelyk werd harder en langer geluid, en met verheffing van stem uitgeroepen, dat men nu vertoonende, een stuk van het kruis zelve. Thans boog het volk niet alleen, maar wierp zich op de knieën, ook de soldaten, die het geweer presenteerden.

Hiermede was het feest der kruisvinding geeindigd. Het volk verliet langzaam de kerk, een zee van hoofden vulde zich met welgekleede vrouwen, want het is niet enkeld de lagere stand, welke die feesten bywoont, ook de hoogeren, namen er deel aan. Het was een heerlyke avond en de reine lucht, die men by het uitgaan der kerk inademde was eene ma-

Feest der Kruisvinding.

Ik had de Scala Santa ook dezen morgen bezocht

verkwikking. Ik kan niet zeggen, welke aandoeningen deze plegtigheid by my had te weeg gebragt; ik was byna bedwelmd, kon moeyelyk gelooven wat ik gezien had; een soort van verkropping omtrent het menschen geslacht slaat my 't harte toe. „Zyn wy dan zulke el- lendige wezens, dacht ik, dat men tot deze trap ons verlagen kan; hoe ver moet de geestelykheid de menschen niet gebragt hebben, hoe zeer moet zy van hunne niet- waardigheid overtuigd zyn, als zy hen op die wyze een ganschen dag bezig houdt; – en zulke dagen ver- vullen in Rome meer dan de helft van het jaar." Toen ik zoo begon te redeneren, ontmoette ik een Bolognesche priester, met wien ik op weg van An- cona bemaardd eenige kennis gemaakt had. Zyn eerste woord was „Che bella festa"! – Ik kon hem niets mededeelen van hetgeen by my omging, en toch wandelden wy samen den weg naar huis op. Zyne goedhartigheid moest ik regt doen, toen hy my zeide, dat ik wel deed in 't bezoeken der Catholieke kerk- feesten, en in 't onderzoeken van den godsdienst, want dat ik daardoor wellicht tot het ware ge- loof zoude worden overgehaald, het geen van zoo veel belang was. Ik zeide hem, en dit was op- regt, dat als ik in Rome van de gronden van 't Catholiek geloof overtuigd werd, ik dan gewis tot de belydenis daarvan zoude overgaan. Hy ging

Kerken.

Vers 203.

vers 191.

De *Chiesa di Santa Bibiana* is eene lieve kleine kerk; de fabel der Heilige is vrij goed in fresco's op de muren voorgesteld. Op het altaar staat haar beeld in marmer van Bernini. Zij heeft de oogen ten hemel geslagen, en op haar gelaat leest men eene zachte neergenaagdheid. Van nieuwe beelden heeft er mij zelden een beter bevallen.

vers 190 De vele ex votos getuigen van de wonderen die Bibiana doet.

vers 192.

zeer voldaan van my weg, en ik ook van hem, maar ik ben ver af van het geen ik tegen den stand heb, op alle individus te willen toepassen.

Ik heb nog eenige andere kerken bezigtigd.

Chiesa di San Martino, eene zeer fraaye kerk met kolommen. De gewelven onder dezelve zegt men, dat overblyfsels zyn van bade van Titus, van Domitianus, en van Trajanus, in de eerste Christentyden heeft men er kerk gehouden en in 't jaar 324 een Concilie. In de Chiesa di Sant Eusebio zag ik een mooi fresco aan 't gewelf, door Mengs geschilderd. Hier als elders zyn byzonder zyne Engelen regt lief. Van 't geen in den tuin by deze kerk moet gevonden zyn wist men my niets te toonen. Het klooster dat eertyds van de Jesuiten geweest is, heeft lang ledig gestaan; thans is het nieuw opgemaakt, en wacht eerdaags nieuwe bewoning.

De Basilica di San Lorenzo, op eenigen afstand buiten de stad gelegen, is eene der oudste en schoonste kerken. Zy is van een fraayen Porticus voorzien. Inwendig zyn zuilen, een verhevene tribune, twee spreekstoelen van wit marmor; – twee heidensche sarcophagen; – een vlakke verheerde zolder. Op een kleinen altaar las ik: Quiquis devoto ac contrito corde accedit ad istam crucem et altaram plenariam omnium suorum peccatorum indulgentiam consequitur, Dit is zeker wat in het handboek staat dat een altaar „bevoorregt en ryk aan aflaten is." Dergelyke op,

kerken.

schriften zie ik zeer veel en toch altyd nog met verwonde-
ring. In de poort van Lorenzo is een klein steenen
kruisje gemetseld, en daarboven staan ook in marmer
uitgehouwen deze woorden: „Bacciando la S. S. croce
c'è cento giorni d'indulgenza."

In de kerk van Santa Maria Sopra Minerva heb ik een
Dominicaner monnik hooren prediken. Met veel beweging
en geschreeuw verhaalde hy zyne hoorders van wonde-
ren die gebeurd waren; - en dit was zoo zot en bespottelyk,
dat het beneden de vertelsels voor kinderen was.
Toch werd hy met aandacht gehoord. Men hoort
hier nooit dogmes behandelen, hetgeen by de Calvinis-
ten een hoofdonderwerp uitmaakt; dit ligt in den aard
van het Calvinismus en in 't algemeen van 't Pro-
testantismus; dewyl het elkeen vergund is daarover
na te denken en zyn eigen gevoelen te hebben; maar
by de Catholiken is het de kerk die beslist, wat
men gelooven moet, en het komt nooit in bedenk-
king hare uitspraak in twyffel te trekken, dus be-
hoeft ook niet betoogd en uitgelegd te worden, dat
zy regt heeft; by de protestanten daarentegen poogt
steeds de geestelykheid haar gevoelen te verdedigen
en door de leken te doen gelooven. Het preken is
in den Catholiken eredienst meer bywerk, en
men behandelt, zoo my voorgekomen is, door-
gaans mirakelen, martyres, penitentien, plig-
ten omtrent de kerk en de geestelyken, of omtrent

Kerken. Braederschappen.

Van 195

Zie 10 mei.

de doden in 't vagevuur; zeer zeldzaam wezenlyke pligten omtrent zyne [illegible]; dikwijls zyn het klanken zonder inhoud, loci communes van de [illegible].
Zondag avond naar huis gaande hoorde ik in de kerk van Sant Antonio naby Maria Maggiore gezang; ik vond eene vry groote schaar van menschen voor den altaar geknield zitten, drie priesters aan hun hoofd zongen liederen verzeld van het orgel; de gemeente viel nu en dan in; zong ook somtyds een gansch lied mede. Er was geen ander licht in de kerk, dan dat van den altaar; de melodie was eenvoudig maar niet ongeschikt en men zong vry goed. Ik vond deze soort van eredienst in hare eenvoudigheid zeer stichtelyk, als maar de inhoud der liederen redelyker geweest was. Het waren liederen ter ere van Maria, aan welke de maand van Mei (mese Mariana) byzonder gewijd is, en voor 't grootste gedeelte zyn de woorden uit het Hooglied genomen. De vereering van Maria is doorgaans het hoogste waartoe men zich hier verheft, de Godheid zelve is te hoog boven den mensch, die spreekt men byna nooit aan.

Ik zie telkens Broederschappen, welke in allerhande kleuren verhuld, met zakken over het hoofd, hunne omgangen houden. Zy volgen met lichten in de hand het lyk dat begraven zal worden; – in 't Colosseo heb ik ze den kruisgang zien maken; in de Mei

Broeder- en Zusterschappen

lyze week heb ik ze dikwyls processies in de kerken en door de stad zien doen. Men geeft er hoog van op, veel aanzienlyke lieden doen dit alles angekend me-de; zy halen ook aalmoesen op; - eene broeder-schap doet dit op blote voeten. Dezer dagen heb ik ze dikwyls ontmoet dat ze de zeven Basiliken be-zochten; al zingende doen zy deze ronde, leggen zich in gelederen voor den onderscheiden altaren van elke basilica ter aarde en volbrengen zoo hunne vaste gebeden. Er zyn ook Zusterschappen van den-zelfden aart; maar die zyn niet verhuld. Ik ont-moete er zoo eene op hare wandeling naar de ze-ven Basiliken, buiten de Porta San Lorenzo; al zingende met eenige geestelyken by haar, het grooter getal waren oud en scheenen niet ryk te zyn. Het waren de Sorelle di San Simone Profeta. Ik volgde haar om te zien wat zy in de kerk zouden verrigten, maar op eens ging de trein in een wyngaard; en ik vernam toen dat zy daar gingen middagmaal houden, om na 't eten haren kerkgang te vervolgen. Er mag wat goeds in deze vereenigingen zyn; dat toch op andere wyze beter bereykt konde worden; voor het grootste gedeelte is het vertooning van barmhartigheid met weinig nut, tydverneling

Hierin had ik my vergist: de Acqua Felice is regts van deeze weg, en is door Sixtus V nieuw, hoewel met oude materialen, gebouwd. De Aqua Virginis, die ik zag dient thans voor de Fontein van Trevi; oudtyds, diende zy voor de baden van Agrippa. Vasi 223. 227.

in ydele ceremonien en penitentien, bestemd om surrogaat en complement van werkelyke pligten te zyn. Met zulke nietigheden houdt men de menschen bezig en brengt hen in den waan, dat zy daardoor groote verdiensten hebben, terwyl zy nog voor hun zelven, nog voor anderen van eenig nut zyn. Wanneer eens de krachten, de begaafdheden, de tyd van al die menschen wel bestuurd en tot goede einden aangewend werden, hoe veel konde er tot veredeling van den maatschappelyken toestand en tot wegneming van menschelyk ongeluk uitgewerkt worden.

Ik heb my over kerken en kerkdienst zeer uitgebreid; maar het is in Rome eene hoofdzaak, en ik heb het als een punt van belang beschouwd den toestand daarvan naauwkeurig te leeren kennen.

Op myne wandelingen heb ik dit maal eenigzins de streek buiten de Porta San Lorenzo leeren kennen. Zy heeft een vrolyk voorkomen, is meest met groentetuinen en wyngaarden, die met groene hagen of muuren omringd zyn, bedekt. De eenzaamheid begint hier niet, zoo als buiten de Porta San Paulo, terstond by het uittreden der stad. Links ziet de zeer groote waterleiding van de Acqua virginis, thans Acqua Felice, een der weinige die nog in werking is.

Toren op het Capitool. Nederlandsche Schilders
Theater.

Ik heb met de dames D. de Studios van onze Nederlandsche landschapschilders Voogd en Teerlink bezocht en met genoegen zeer fraaye stukken gezien welke zy vaardig of onderhanden hebben. Wy zyn ook geweest by Maes een jong schilder van Gent, door de Academie van Antwerpen gepensioneerd. Hy had een groep van een boer en boerin onderhanden, en had ook eenige dergelyke stukken af die niet zonder waarde waren.
Die dames zyn nu naar Florence vertrokken.

Woensdag ben ik tegen het ondergaan der zon op den toren van het paleis van den Senaat, op het Capitool, geklommen. Dit is een van de mooije punten voor het uitzigt. Men staat juist tusschen het oude en het nieuwe Rome. Het avondrood gaf aan dit gansche tooneel een byzondere pracht. Ik word met de bergen en andere voorwerpen in het rond meer en meer bekend, en het is my des te aangenamer ze van onderscheidene standpunten en in verschillend licht weder te zien. Ik bleef tot dat het schemeravond was, en al de heldere kleuren verdwenen; toen was er eene sombere grootsheid in het geen ik rondom my zag, en die ~~stemde~~ zeer overeen met het gevoel dat de ruines van het oude Rome, en de kerken van het nieuwe Rome by my verwekten. Hoe veel grootheid en kracht, hoe veel deugden en ondeugden liggen daar als in een graf bedolven, en welk eene ellendige, misnoemtste maatschappy heeft zich op dat graf gevormd.

Ik heb zondag in het Theater della Valle een Comedie genaamd Lauretta Gonsalgas, zien spelen. Het is een meisje dat door goed overleg haar vader en moeder verzoent na dat ze door list van een naastbestaan de lang in onmin geleefd hadden; er was veel goeds in, en doorgaans waren de acteurs volmaakt in hunne rollen; - maar de volte en het laat duren van het theater (tot half twee) beletten my om der dikwyls te gaan.

Marionetten enz. Obelisk.

Munatini laat men ze hien

Moet zyn Monte Citorio.

Zy is van Heliopolis herkomstig
vide 3 Venuti II 99.

Dingsdag ben ik de Marrionetten in het Palazzo Fiano aan den Corso wezen zien. De popjes zyn aardig gemaakt, vooral die welke men laat dansen. De vertooningen hebben meest kleine localiteiten ten onderwerp; thans stelde men voor een meisje, dat vóór korten tyd, met gebraden peren door Rome plagt te gaan, en door hare mooye stem en goed uiterlyk de opmerking vooral der heeren had tot zich getrokken, het referein was daarom altyd „Pere cotte."

Twee avonden heeft men geillumineerd en is er muziek geweest op de Piazza Citorio, ter eere van twee cardinalen welke benoemd zyn. – De illuminatie was toch niet algemeen, zoo men zegt, omdat het volk niet zeer te vreden is.

Donderdag 6 mei. Een der fraaiste obelisken, die hier zoo talryk zyn, is die by de Porta del Popolo. Zonderling is het opschrift

„Imp. Caesar Divi F. Augustus pontifex maximus, cos.
„Et Aegypto in potestatem populi Romani redacto
„Soli donum dedit." – En aan de andere zyde: „Sixtus V obeliscum hunc cruci inventiss. dedicari jussit." – verder met toespeling op de kerk Sta Maria del popolo, waar zy voor staat:
„Ante sacram illius aedem augustior laetiorque
„surgo cujus ex utero virginali Aug. imperante
„sol justitiae exortus est."

Kerken.

Vasi 5.

Vasi 9.

Dit is eene niet wel geslaagde proef door Fransche kunstenaars genomen; de teekening is wel bewaard gebleven, maar de kleuren zijn grootendeels verloren gegaan en naderhand vernieuwd moeten worden.

De plaats waarop deze obelisk staat, wordt zeer mooi; de Franschen hebben reeds begonnen de huizen weg te ruimen; nu is zy rond en men bouwt er eenige groote huizen; links als men de poort inkomt, is de wandeling aan den Monte Pincio, ook door de Franschen begonnen; deze wandeling wordt veel bezocht, omdat ze naby den Corso is.

De kerk van Santa Maria del popolo, gebouwd om te maken dat Nero niet meer kwam spoken, behoort onder de schoone kerken van deze hoofdstad. Er zyn eenige goede standbeelden, en een aantal fraaye schilderstukken. De hoofden, door Pinturicchio geschilderd, hebben veel uitdrukking, zoo als dit op de stukken van dien tyd veelal het geval is.

In de kerk van Santa Maria de' Miracoli zag ik niets byzonders. Men was druk bezig ze met zyde te behangen om de Festa die eerdaags plaats heeft.

Op den Monte Pincio staat de kerk della S.S. Trinità de' monti. Zy is door de Franschen gesticht, heeft een klooster met Fransche monnikken die er dienst doen, en is door Lodewyk XVIII gansch nieuw opgemaakt, alles in omstandige opschriften te lezen. Het belangrykste voor my was de afneming van 't kruis door Daniele da Volterra, dat voor het tweede schildery der wereld plagt gehouden te worden. Het had veel geleden en is thans op doek gebragt. Zoo men my zegt was het te voren in fresco. Het gansche der teekening is zeer levendig

kerken Gallery in 't Paleis Chigi.

en natuurlyk; doch ik heb er het verhevene wat de kunst boven de natuur verheft niet in gevonden. Men kan zich duidelyk voorstellen dat het juist kan gebeurd zyn zoo als het hier afgebeeld is en dit is zeer veel; doch de hoogste kunst brengt meer voort; zy idealiseert het voorval zonder onnatuurlyk te worden.

In de kerken di Giesu e Maria, – en di San Giacomo heb ik niet gezien, dat my byzonder getroffen heeft; zy zyn daarom niet zonder belang, dit is byna geene kerk in Rome, altyd zyn er eenige schilderstukken of iets anders dat de moeite van zo te bezoeken wel beloond, maar in myn geheugen en in myn dagboek is geen plaats dan voor hetgeen uitsteekend is of myne aandacht meer byzonder treft. Zoo is in de kerk van San Carlo al Corso een fraai stuk van Carlo Maratta, Maria die den heiligen Carel aan Jesus voorstelt. Op een bord in deze kerk las ik deze aankondiging:

„Privilegio d'Innocenzo XI P. M. accordato col breve del 1 marzo 1678.

Ogni volta che in questo altare dedicato alla bma vergine sara offerto il santo sagrificio della messa per l'anima di qualsivoglia fedele Innocenzo XI P. M. ha conceduto che venga essa liberata dalle pene del purgatorio."

Ik ben de Gallery in het Paleis Chigi wezen zien. wat my byzonder behaagd of getroffen heeft, heb

Gallery in t Paleis Chigi. Studio van Canova.

in Vasi aangemerkt. Een kind, en een doodshoofd, elk op een kussen liggende, als voorstelling van 't begin en het einde van 't leven, zyn daar Bernini in mar-mer en toetsteen gehouwen. Zy zyn van de beste stukken die ik van hem nog gezien heb.

Een zonderling stuk van Salvator Rosa stelt voor een Satyr in redetwist met een wysgeer; de wysgeer verliest den stryd, en zyne verlegenheid, zyne ellendig-heid als hy niets meer weet in te brengen; daar en tegen de spottende triumph van den Satyr, zyn zeer karakteristiek uitgedrukt.

Alles heeft een zeer armoedig voorkomen in dit paleis; ook zegt men my, dat de gallery reeds veel goede stukken verloren heeft. Er zyn tien kinde-ren geweest, zeide my de knecht, drie meisjes zyn getrouwd, een jongen gestorven, maar zes zyn er nog in huis; – „talryke familie Signore!" – De man bemerkte wel, dat my het verval van de prince-lyke familie in 't oog liep.

Het Studio van Canova bezocht. Ik zag er met veel genoegen de modellen van een aantal zyner beelden, en verscheiden stukken (in marmer) die hy voor zyn dood voleindigd ~~of~~ begonnen had.

Model van zyn eerste werk, Dedalus en Icarus, hetgeen ik in Venetie vergeefs had gepoogd te zien.
De drie Gratien; – gaan naar Engeland.
Magdalena, eene herhaling van die welke in de gal-lery van Sommariva is. My dunkt zy is te weinig

Studio van Canova.

jong en frisch; mogelyk stelt zy al te natuurlyk eene vrouw voor, welke hare lusten heeft ingevolgd, maar dan is zy voorwerp der kunst, wekt geene belangstelling; - dit is in de Magdalena 1 van Guido Reni niet zoo. Een ander beeld van Magdalena, achterover liggende, met de oogen ten hemel geslagen, beviel my in veel opzigten beter, toch was zy voor my ook ver van volmaakt.

Napoleon even zoo als die in 't paleis van Lord Wellington in Engeland is.

Washington zittende en de instellingen der nieuwe republiek bedenkende; model van 't beeld dat naar America gezonden is. Het is vol uitdrukking.

Venus, zoo als zy in 't Palazzo Pitti in Florence is; - Danzatrice, zoo als zy is te Malmaison; - Hebe, zoo als hy ze meermalen herhaald heeft. Deze zyn, dunkt my, byna onberispelyk schoon.

Twee basreliefs waren nog niet gansch af, een voor 't graf der princes Santa Croce in Spanje, en een voor 't graf van den markies Ber in Milaan. In beide is de voorstelling van de vrienden om het lyk des overledene. Ik merkte op dat al de afgietsels of modellen des grafmonumenten door Canova vervaardigd, byna zonder uitzondering bestonden uit eene weenende vrouw, die staat of zit by 't borste of de urne van den

Studio van Canova.

Vase 165. Venus I 255. Kephalides I. 253.

verstorvene.

Ik zag verder nog Endimeon, die naar Engeland gaat, Theseus die den Centaurus verslaat, zoo als die in breenerif; – de dood van Socrates in basrelief, zoo als het ook in breenen is. Een ander basrelief dat nog geen bestemming heeft beviel my zeer; het stelt voor Socrates voor zyne regters. – Canova's eigen buste. – Eindelyk zag ik het model van eene pietà, dat is Jesus van het kruis genomen en de twee Maria's; dit zal nu in brons worden uitgevoerd en in de kerk geplaatst te Possagno, geboorteplaats van Canova, in het gewezen Venetiaansch gebied. Een leerling van Canova, Baruzzi, houdt zich bezig met af te maken wat zyn meester begonnen heeft ook waren er eenige stukken, die geheel van hem waren.

Ik ben heden ook weder in het Museum van 't Vaticaan geweest, doch daarvan teekene ik nog niets op; van de trappen van de Petruskerk afkomende, merkte ik een regenboog op in de beide fonteinen; ik zie ze telkens met genoegen, vooral vertoonen zy zich prachtig als er de zon op schynt.

Vrydag 7 mei. De toer dien ik heden gemaakt heb heeft my gevoerd naar de zeer uitgestrekte overblyfsels van een groot vierkant gebouw aan de helling van den Mont Caelius. Het zyn byna niet anders dan substructies, die een verbazend sterk gebouw doen ver-

Pseudo-Curia Hostilia. Boog van Dolabella en Silanus.

Vasi 165. Venuti II. 252.

maeden; maar de substructies zelven zyn grootendeels begraven. Men is het gansch oneens, wat dit geweest is. Sommigen hebben gemeend, dat het de Curia Hostilia geweest is en zoo staat het nog op vele kaarten, an-dere hebben gedacht dat het behoord had tot het Septizonium van Septimius Severus, dat men ook niet regt schynt te weten wat geweest is. - Nu houdt men het meer voor een Vivarium of menagerie van wilde dieren voor het Amphitheater; - op de kaart van Romanis en Nibby staat een gedeelte als Vivario di Domiziano, en een gedeelte als Ninfeo di Nerone aangeteekend. Voor my, als ik de sterkte dezer grondslagen bewonderd heb, die zoodanig is, dat men zeggen zoude, dat de Romeinen steeds voor de eeuwig-heid bouwden; - zoo sta ik niettemin verbaasd over de ontzaggelyke verwoesting, die gebouwen van zoo grooten omvang, en op zulke wys gesticht, omverge-worpen heeft niet alleen, maar gansch vernield, en bedolven, tot dat ze eindelyk niet meer kenbaar zyn. Het is als of de kracht van verwoesting zich heeft willen meten met de kracht die deze gebouwen had opgerigt.

Niet ver van daar is een boog, dien, volgens het op-schrift, de Consuls Dolabella en Silanus hebben laten bouwen, tot welk einde weet men niet. Evenzeer zyn er muren die sommige meenen, dat overblyfsels van het huis van Scaurus zyn. Men

Kerken.

Vari 380

Vari 164. v. d. Hagen 1876.

Vari 162. v. d. Hagen. IV. 78.

niet behalven deze veel stukken van oude waterleidin-
gen.
Verscheiden kerken heb ik bezocht: Chiesa di San Gre-
gorio. Voor deze kerk heeft men een heerlyk gezigt op
de ruines van de paleizen der Caesars en het Colosseum. Op deze plaats
heeft de Heilige Gregorius zelve van zyn huis een kloos-
ter gemaakt, naderhand heeft men hem er eene kerk
gebouwd, en een klooster is er nog altyd; thans is
het van dertien Camaldulensers bevolkt. In de kerk
heeft my niets byzonder getroffen; maar in drie
oude Capellen naast de kerk zyn uitsteekend schoone
frescos: in de eerste een koor van engelen door Gui-
do Reni geschilderd; – in de tweede een van Dome-
nichino en een van Guido Reni; beide betrekkelyk
de martelingen van Gregorius. Deze behooren
tot de treffendste stukken, die ik van deze mees-
ters gezien heb.

Chiesa di San Giovanni e Paulo; zy is nog ouder
dan de vorige, heeft evenen als die een voorportaal
met kolommen, hoewel van andere form. In-
wendig hebben beide kleine kolommen waar-
tusschen pilasters zyn die bogen ondersteunen; dit
is een veel minder mooye bouworde, dan groote
kolommen zonder pilasters.

In de kerk van Santa Maria in Dominica, detta del-
la navicella zyn zeer mooye regen zuilen, en zy
heeft in 't geheel een aangename form.

Kerken.
vari 220.

De kerk en het klooster San Dionigi zyn Fransch, en zyn na de restauratie in 1815 geheel nieuw opgemaakt. De kerk gesloten vindende belde ik aan het klooster; een lief nonnetje kwam aan de tralies my in het Fransch vragen wat ik verlangde, en op myn verzoek om de kerk te zien, zeide zy, dat ze dadelyk den koster zoude oproepen; een oogenblik daarna kwam zy terug en zeide dat „si Monsieur veut bien se donner la peine d'attendre un petit instant" de koster zoude komen. - Arme zielen die men uit Frankryk wegzendt, om hier achter de tralies te leven. Er zyn er 25 en omtrent eenmaal kwekelingen die zy onderwyzen. De kerk is net en er zyn fraaye schilderyen; op dat van Carlo Cele, de Concez„ione" voorstellende is Maria regt lief; - doch ik kon de wyze waarop de Concezione afgemaald is niet onopgemerkt laten. Maria zweeft op de wolken, de drie personen zyn tegenwoordig, en Jesus strekt de hand uit over zyne aanstaande moeder.

Op een der altaren is eene wonderdadige Maria, genaamd Madonna del Buon Rimedio; - het is een schildery waarop Maria een allerliefste troostende uitdrukking heeft. In deze uitdrukking mag wel de wonderdadige kracht gelegen zyn.

Aan de muur staat geschreven: „Quicunque orat „pro rege Franciae habet decem dies de indulgen„tia a Papa Innoc: IV S. Thom. in Supplement. „Quaest XXV Art III ad Secundum et in IV Senten„tiar. dist. XX. Quaest. 1 Art III. Quaestione III ad „Secundum."

Kerken.

Vol. 221.. Reeke II 237.

Niet ver van de vorige zyn de kerk en het klooster van Santa Teresa. Een priester las de mis, hy was geheel alleen in de kerk met een koorjongen; doch de nonnen vielen telken met gezang en met zekere woorden in van achter hare tralies. Deze stemmen van vrouwen die men niet zag maakten eene zonderlinge en vaerende uitwerking.

Kerk en klooster van Sant Andrea. Hier is het Noviziato der Jesuiten. Er zyn thans weder 90 paters en nieuwelingen, maar men wacht er veel meer. In de kerk zag ik niets dat my byzonder trof. In het klooster wees men my de kamer van Stanislaus Costca, thans tot eene kapel gemaakt. Deze heilige is op eene zonderlinge wys, in marmer van verschillende kleuren, door Le Gros afgebeeld, zoo als hy op zyn sterfbed lag met een Crucifix in de eene en een Madonnabeeldje in de andere hand. Het is een treffend natuurlyk beeld eenes jongelings die dwepende sterft. Men wyst ook nog al de huisraad van Stanislaus even als toen hy deze kamer bewoonde. Behalven de gewone aankondigingen boven de kerken, omtrent de aflaten, zoo als die in Napels en elders ook staan, is er hier altyd by geschreven: „Pro vivis et mortuis." Welke voorstelling kan men zich van de Godheid maken, als men aanneemt, dat zy eene straf of zuivering aan de afgestorvenen oplegt, en dat het van de overgeblevenen zal afhangen, om in de eerste kerk de beste voor eenig geld eene „indulgentia et remissio peccatorum" tot

Kerken: San Stefano Rotondo.

Vasi 161. Venuti II 246. v d Hagen IV. 79.

vermeeren, waardoor de afgestorvene van dat alles bevrijd en in eens tot den hemel toegelaten zoude worden. Indien de kleine mensch het opperwezen beledigen kan, zoude het zeker zijn door zulken barbaarschen onzin.

Zaturdag 8 mei. Het bezigtigen van Oudheden knoopt zich hier veel meer aan dat van de kerken, dan men in den eersten opslag zoude verwachten. In vele kerken vindt men kolommen en andere overblijfsels welke werkelijk tot oudheden behooren; eenige zijn op de plaats gebouwd waar tempels of andere gebouwen der oudheid gestaan hebben, sommige zijn zelfs oude tempels of zalen tot Christelijke kerken ingerigt; eindelijk zijn er kerken die zoo vroeg gebouwd zijn dat ze tijdgenooten zijn van oude gebouwen van de Romeinen. Zulke kerken heb ik heden drie bezigtigd.

Kerk van San Stefano Rotondo. Deze wordt voor een ouden tempel van Faunus, van Bacchus of van Claudius, door anderen voor een oude vleeschhal en door nog anderen voor een arsenaal gehouden. Nu meent men meer algemeen dat het nooit anders dan eene kerk, in de V^{e} eeuw gebouwd geweest is. Zij is zeer vervallen: de schoonheid van het hooge ronde gewelf is, dunkt mij, bedorven, door eene regte muur die er dwars doorloopt, en op kolommen en bogen rusten. Rondom zijn de mu-

Kerken: Santa Agnese.

Vasi 233. Venuti I. 163.

ven door Pomarancio en Tempesta beschilderd met martelingen welke men zegt dat de eerste Christenen ondergaan hebben. Zulke tonelen zyn geschikt, om by de menschen medelyden, meer nog schrik en angst te verwekken, en die staan in verband met het geen men devotie noemt; ook ontbreekt het in geene kerk van Rome aan martelaarstonelen.

Vervolgens ben ik gegaan buiten de porta Pia oudtyds Nomentana.

Een myl buiten deze poort ligt de kerk van Santa Agnesa. Zy ligt aan de helling van den berg, zoo dat men van den weg langs een mooye breede trap af-klimt en zoo in de kerk zelve komt. De form en de fraaye kolommen maken haar tot een der bevalligste kerken van Rome; ook zegt men dat zy het meest op eene oude basilica gelykt. Het beeld der Heilige staat op den altaar, die ook zeer gelykt op die der oude tempels. Ik stel my voor, dat een Romein, die hier binnenkwam, zeer wel voor deze godin zoude kunnen nederknielen en hare bescherming inroepen, zonder te vermoeden, dat hy in een tempel van de monotheisten was. De kerken en de gansche cultus heeft zich blykbaar naar die der Grieken en Romeinen gevormd, en heeft dik-wyls maar de namen veranderd; aflaten, reliquien en dergelyk ontuig; - onfeilbare priesters enz: zyn latere byvoegsels, maar zeker geene verbete-

Kerken: Santa Costanza (Tempel van Bacchus)
Columbarium.

Vasi 235. Nemeti I. 164.

Vasi 236. Nemeti I 165.

Vasi 236.

teringen, welke in den nieuweren godsdienst aangebragt zyn.
Chiesa di Santa Costanza is naby de vorige. Men heeft ze ook voor een Tempel van Bacchus gehouden; doch nu meent men dat Constantinus ze heeft laten bouwen om zyne zuster en zyne nicht te laten doopen, en dat deze twee Constantia's daar ook naderhand zyn begraven geweest. Het is eene rotonde als S. Stefano, maar kleinder en fraaijer.

Eenige muren naby de twee genaamde kerken hebben ook de geleerden bezig gehouden. Nu houdt men ze voor "recinto" van een Christen-kerkhof. Als men de uiteenlopende gevoelens over zulke ruïnes hoort, verliest men veel van 't vertrouwen op de oudheidkenners; toch is men, geloof ik, nu op beteren weg dan te voren, namelyk om uit het lezen en naauwkeurig vergelyken der oude schryvers de overblyfsels op te helderen.

Wat verder, in een wyngaard Rufini genaamd, zag ik een Columbarium, dat nog geen drie jaren geleden gevonden is, en beter bewaard gebleven is dan ik er nog gezien had. Het is gewelfd, langwerpig vierkant, langs een smallen trap klimt men er in. Zes reijen met openingen (duivenestken) voor de beenderen boven elkander; de wanden en gewelf zyn met arabesken en figuren beschilderd; de vloer is van mozaïk. De opschriften zyn sommige zeer aardig, maar ik had geen tyd om er van af te schryven. Een herinner ik my dat onder anderen zeide dat hy altyd

Omstreek van Rome: Mons Sacer.
kerk van Santa Maria Sopra Minerva

Vasi 236. Venuti 165.

Venuti heeft er een van afgebeeld

Vasi 318.

arm aan geld maar ryk aan vergenoegdheid en (aan) goed hart voor zyne vrienden geleefd had enz. – Onder de grond heeft men sceletten gevonden van lyken die on- verbrand begraven waren.

Vervolgens passeerde ik de Pons Nomentanus die over de Anio, thans Teverone, gaat; deze brug is alsteen toren, Narses heeft ze gebouwd. Nu wordt ze genaamd Ponte alla Mentana.

Nu kwam ik aan den Mons Sacer die in de Romein- sche geschiedenis zoo bekend is, waar het volk zich naar toe begaf wanneer het in oneenigheid met de Patriciers was; en van waar Menenius Agrippa, en held voor den gelukkigen inval van de vergelyking ~~van~~ der deelen van den staat met dien van het (menschelyk) lig- chaam dat volk deed terugkeeren. Alles is hier thans woest en verlaten; men ziet eenige oude graven waarin zich nu arme menschen verschuilen, rondom is weiland. Half naakte bedelaars kwamen uit eene hut naar my toe terwyl ik hier wandelde. Verder heb ik dezen uitstap niet voortge- zet. De weg is goed en tot aan de Teverone zyn er vele Villas en tuinen. De Appenninen, die zich meer aan den horizon vertonen zyn meestal nog met sneeuw bedekt.

In de kerk van Santa Maria sopra Minerva zag ik een aantal goede schilderstukken; ook eenige zeer goede beelden van Cordieri; maar het geen hier vooral belang wekt is een naakt Christusbeeld van Michel Angelo Bonarotti, het geen door velen voor Canova

Beeld van Jesus door Michelangelo. Kerkfeesten.

Het kruis dat Jesus in den arm heeft, is dunkt my een on-
gepast voorwerp; het is weinig groter dan de persoon, en
is dus te klein om voor te stellen het kruis dat Jesus ge-
dragen heeft, en om bloot een symbolum te zyn is het
te zwaar en te groot; het ontsiert het beeld.

als het beste werk van nieuwe beeldhouwkunst beschouwd is. Het heeft my niet byzonder getroffen; buiten twyffel munt het ver uit boven de gemeene beelden van lateren tyd, die doorgaans zonder houding en met zware draperie belast zyn. Dit beeld is eenvoudig, heeft goede houding, is, dunkt my anatomisch goed; maar de hooge goddelyke uitdrukking, die een beeld van Jesus behoorde te hebben, de vereeniging van majesteit, kracht, en zachtmoedigheid heb ik er vergeefs in gezocht; - de kracht is de eenige dezer eigenschappen die uitgedrukt is.

De eene voet is met brons bekleed, om dat die voortdurend gekust wordt; in eene bus, die er onder staat, brengen de vrouwen by gelegenheid van dat zoenen hunne offerhanden. Ik vindt in byna al de kerken, dat men bezig is, met de kerk zelve of kapellen daarin te behangen en op te cieren, of wel ~~dat men bezig~~ met die behangsels enz. weder op te nemen: er is namelyk altyd een feest op handen of voorby. Dit houdt ontzachelyk veel menschen bezig, want het getal der kerken beloopt vele honderden. Al die arbeid, al die onkosten, wat brengen zy voort, welke vruchten plukt er de maatschappy van? De ledigheid der bewoners van Rome wordt er door onderhouden; zy gaan van de eene kerk naar de andere, om het geen zy feesten en godsdienstoefening noemen, by te wonen, eigentlyk om in een sluimerend nietsdoen een groot deel van den dag te ver-

Kerken.

In het klooster zyn ook de gevangenissen. Het is moei,
jelyk omtrent de verrigtingen der inquisitie eenig naauw,
keurig berigt te bekomen; zeker schynt het, dat zy zich
thans niet veel met leken maar wel met geestelyken
bezig houdt. Toch oordeelt men in andere landen ge,
woonlyk verkeerd als men denkt dat zy als het
ware niet meer bestaat en geheel niet meer te
vreezen is. Er is niet een besluit, niet eene verze,
kering niet eene belofte, dat de inquisitie niet
meer als weleer zal worden aangewend; het is de
bloote onmagt, die haar voor het ogenblik doet
stil zyn. Wanneer de geestelykheid de magt kreeg,
kande, en zoude buiten twyffel de inquisitie,
zonder in het minste inconsequent te zyn, weder
aanvangen de ketters te verbranden. Het Systema
en de gezindheid zelfs van onverdraagzaamheid
zyn niet in het minste veranderd. Men zegt my
Vasi 336: dat het niet zonder voorbeeld is, dat lie,
den verdwynen, en zoo men vermoed in stilte vergeven
worden. Eene Anecdote omtrent een kalmuk, ruim
20 jaren geleden, behoort hier toe.

spillen, met den zoeten waan dat zy daardoor vroege-
re en latere buitensporigheden uitwissen. Het is veel ge-
makkelyker in de kerk ledig te zitten of werktuiglyk
eenige woorden te herhalen, dan werkzaam in het
leven zyne pligten te volbrengen. Men verzuimt niets
wat strekken kan om de menschen in hunne dwaling
ten dezen opzigte te sterken, en hen het een als surro-
gaat voor het andere te doen beschouwen; alles is
daarop aangelegd en berekend.

In het klooster by deze kerk heeft de Groot Inqui-
siteur zyn verblyf, en de Dominicaner monnikken
zyn de dienaren van zyn geregt.

In de Chiesa di San Luigi de' Francesi, zag ik de ge-
schiedenis van Santa Cecilia door Domenichino in
fresco geschilderd, aandoenelyk schoon. Het stukje
van Correggio, dat in Vasi vermeld wordt, is er
niet meer. Deze kerk is door de Franschen gebouwd.
Alle volken hebben hier kerken, kloosters, hospita-
len, stichtingen van allerhanden aart gemaakt,
hebben aanhoudend onder allerhande namen
schatten naar hermaards gezonden; en Rome
dat alle deze schatten verzwond, is de armste, elen-
digste hoofdstad van Europa geblev.

Chiesa di Sant Agostino. Twee mooye marmergroe-
pen ziet men in deze kerk: St. Thomas die aalmoesen
geeft; – van Ercole Ferrata; – en Maria met Jesus
en Elisabeth (niet S. Andreas); – van Andrea Contucci

Kerken. Gallery in t Paleis Rospigliosi.

Van 282

da Santorino. De laatste groep was met koralen en zilvere kronen opgeschikt en ontsierd.
Men was bezig te wierooken, te bidden, zingen en reciteren ter eere van Maria, met welke men deze maand zich bÿzonder bezig houdt. De gemeente zingt nu en dan mede. Om een wonderdadige Maria bÿ den ingang der kerk waarvoor vele kaarsen brandden, lag een groote kring van menschen ter aarde; veel exvotos omringen het beeld; en bÿ eene kapel hangen ook lange regen van gouden en zilveren harten, armen, beenen enz. –
Ik heb heden voor de tweede maal de Gallery in het Palazzo Rospigliosi gezien. Het zÿn eigentlÿk thans schilderÿen van den prins Palavicini, die van Rospigliosi zelve zÿn sommige hierin mede voorhanden, andere zÿn verkocht of kunnen niet gezien worden. Vasi is voor deze en andere Gallerÿen niet naauwkeurig. Wat mÿ in de Gallerÿen bÿzonder bevalt teken ik in Vasi op indien hÿ het vermeldt, zoo niet zal ik er hier aanteekening van houden. Hÿ spreekt dikwÿls van stukken die men in 't geheel niet vindt, sommigen ook vindt men in andere gallerÿen dan daar hÿ zegt dat ze zÿn. Behalven de stukken die ik in Vasi heb aangeschreven, merkte ik nog op een stuk van Calabrese (RS) Sophonisbe welke vergift genomen heeft, om niet als gevangene naar Rome gevoerd

Palazzo Rospigliosi. Via Appia

Cecilia van Spagnoletto.

Vasi 392 Venuti II. 17.

te worden. Andrea del Sarto's eigen portret.
De Aurora in fresco door Guido Reni geschilderd, kande ik niet genoeg bewonderen. Het is de hooge Begeistering van't schoone en bevallige in beelden uitgedrukt. – Zy is alleen godin, doch wel de 7 hoorn, die haar volgen, onbegrypelyk schoon en bevallig zyn. Apollo bevalt my het minste. De kleuren zyn heerlyk; het zyn juist die van den morgen. Sommigen vinden Aurora niet jong en tenger genoeg voor eene godin; ik kan byna niet van my verkrygen, om in zulk een beeld fouten te vinden.
Alleen de hoogste verdieping van dit paleis wordt nog door een prins Rospigliosi bewoond; – het overige behoort aan den prins Pallavicini, die ook niet hier maar in een ander paleis woont. Het is nu aan Lord Hamilton verhuurd, die er een winter heeft doorgebragt, doch nu op reis is, zoo my de bediende zeide, naar Jerusalem.

<u>Zondag 9 mei.</u> Heden heb ik buiten de <u>Porta San Sebastiano</u> een uitstap gemaakt op de Via Appia, waar verscheiden voorwerpen van aanbelang zyn. In de eerste tyden was hier de Porta Capena. De Censor Appius Claudius heeft den weg aangelegd in 't jaar 442 van Rome. Het was de schoonste van alle wegen; thans is alles wat aan den weg stond op weinig ruins na verdwenen. Ik passeerde het stroompje Almo, dat oudtyds heilig was en waar aan zich de

Via Appia. Domine quo vadis.

II. 202.

Het is voorgesteld in een der schilderyen in de Sagrestia der Petruskerk.
Ik teken meer van deze byzonderheden op, dewyl ze in de handboeken doorgaans zyn weggelaten, terwyl omtrent de oudheden zeer naauwkeurige opgaven daarin voorkomen.

fabel der Vestale Claudia Quinta hecht. - Mr: Rocke heeft ze in hare reis gevlochten. In het kleine kerkje Santa Maria ad passus ook Domine quo vadis genaamd is eigentlyk niets van belang te zien, maar de geschiedenis is te opmerkelyk om er geen melding van te maken. Toen Petrus uit de gevangenis bevryd was wilde hy van Rome vlugten, en was werkelyk op weg; doch hier verscheen hem Jezus, zyn kruis dragende. Petrus verschrikt over deze verschyning vraag „Domine quo vadis?" Naar Rome, was het antwoord, om op nieuw gekruisd te worden, dewyl myn discipel zich aan zyne bestemming onttrekt. Petrus begreep de bedoeling dezer woorden en keerde dadelyk naar de stad terug. Dit verhaal heeft iets treffends en is aardig uitgedacht. De steen waarop Jezus by die verschyning heeft gestaan, heeft de indruk zyner voeten behouden. Deze steen plagt in dit kerkje bewaard te worden, doch men heeft gemeend eene reliquie van dat belang in de groote St. Sebastiaanskerk te moeten overbrengen; nu is er alleen een facsimile in marmer in de kleine kerk geplaatst, en dat facsimile wordt aanhoudend door de vromen gezoend, die zich daartoe ter aarde uitstrekken. Behalven dien is er een wit en een gekleurd beeld van Jezus, in de afzigtelykste vorm voorgesteld, waarvan de voeten gezoend worden. Altyd zyn er bussen om geld in te werpen by die heilige voorwerpen geplaatst.

Via Appia. Catacombes.

vasi. 394 env.

vasi 396. ~~vesunte~~ II. 26.
II. 108.

De grafsteden, welke ik vervolgens passeerde, ben ik niet inwendig gaan zien, dewyl ik nu reeds verscheiden gelyksoortige bezigtigd had.

De basilica di San Sebastiano is eene eenvoudig mooye kerk; zy was nu met rode en witte draperie behangen, dat zeer fraai stond.

Ik ben hier in de Catacomben geklommen, welke men zegt, dat de grootste zyn. Petit Radel geeft er eene vry goede beschryving van. Het is haast niet te begrypen dat de eerste Christenen zich lang hierin konden ophouden, want er zyn niet dan smalle gangen en zeldzaam vertrekken of plaatsen die wat meer ruimte hebben, mogelyk zyn er nog verder van den ingang. De lyken waren in de wanden der gangen ingemetseld; doch zyn nu, zoo als my de koster zeide, door de geheele Christenheid verspreid, want het waren alle martelaars 174000 in getal. Men had er onlangs weder eenige gevonden; als er geen naam by staat, zeide hy my, worden ze door een kardinaal van een naam voorzien. In vroeger tyd werd er veel geld voor zulke heilige benen betaald, maar dat is zeer afgenomen. Het is aandoenelyk, als men zich voorstelt, dat in deze onderaardsche steengroeven de eerste Christenen schuilplaats voor hun leven en voor de uitoefening van hunnen godsdienst zochten; doch is het zonderling dat zy zelve de vervolgingen zochten en het sterven voor den godsdienst als een geluk aanmerkten. Dit is eene aansteckende ziekte van dweepery, die wel met den hoogeren aanleg van den mensch in verband staat, maar die schrikkelyke buitensporigheden veroorzaakt. De mensch kan voor alle bovenzinnelyke voorstellin

Via Appia. Circus van Caracalla. enz

Op deze graven ziet men ook grote alaetstruiken groeyen; - op eenige zyn kleine huizen of vertrekjes gebouwd.

Vasi 401. Venuti II 24.

gen die geestdrift opvatten, welke hen den dood deet verachten; doch de hoofdzaak van het Christendom, de reinheid van zeden en de dienst van het opperwezen met weglating van alle vormen en priesterlyke voorschriften, behoeft die geestdrift niet, en kan zelfs niet wel daarmede vereenigd zyn; — die wordt ook geen verblyf in de Catacomben, geene martelaars hebben daargesteld, en die is door deze niet bevorderd. Hetgeen door toedoen der martelaars, en in 't geheel door de verspreiders van het Christendom, over de wereld is uitgebreid geworden, is een soort van polytheisme, dat met de leer van het evangelie bijna niets gemeen heeft; en dat in sommige punten boven de godsdiensten van de oude volken verheven is, doch in andere punten voor 't maatschappelyk welzyn en de vrye ontwikkeling van den mensch veel nadeliger is. Het protestantisme is oneindig boven dat afgrijselyk samenstel verheven; doch heeft nog veel verkeerdheid behouden, en enkelde goede punten verworpen.

Verder zag ik aan den weg een aantal grafsteden, nu allen vervallen, en met klimop begroeid.

Nu kwam ik aan de uitgestrekte ruïnes, die gemeenlyk tot eene Villa gehoord hebben, doch waaromtrent het de geleerden weder gansch oneens zyn. Ik wil maar opteekenen wat ik gezien heb. Een oude Circus, welke een duidelyk denkbeeld geeft van de inrigting van zulke renperken, men ziet nog den ganschen omtrek, overblyfsels der Spina, der zitplaatsen voor personen van onderscheiding, der torens vooraan, zoo men meent, voor muzikanten, alles door Vasi naau-

Via Appia. Graf van Caecilia Metella.

Van 398. Venuti II 26 bovenaan

400.

Van 404. Venuti II 27.

kennis opgegeven. Men noemt dit Circo di Caracalla; doch Nibby meent dat het een Circus van de Villa van Symmachus geweest is.

Nabij deze Circus is een gewelf met muren en overblijfsels van een tempel, maar rondom een porticus schijnt geweest te zijn. Dit houdt Nibby voor een <u>Tempel der Dii Circenses</u>; anderen houden het voor stallen waar de paarden voor den Circus geplaatst waren; van daar noemt men het Scuderie del Circo.

Ik zag ook hier de oude grafplaats waarvan in Vasi woords melding gemaakt.

Wat verder ben ik den <u>Grafsteen van Caecilia Metella</u>, huisvrouw van den Triumvir Crassus wezen zien. Het graf van eene vrouw was groot genoeg, om in de burgeroorlogen der middeleeuwen tot forteres te dienen. Nu is in deze stikke muren niets meer te vinden, nog van de vrouw van Crassus, nog van hen, die daarin krijg voerden. De beschrijvingen geven een voldoend denkbeeld van dit zonderling monument. Men noemt het thans Capo di bove.

Verderop heb ik dezen uitstap niet voortgezet, maar ter zijde van den weg, noordelijk, ben ik nog eenige monumenten wezen zien. Daar ik ze niet goed wist te vinden, vervoegde ik mij aan een boeren huis waar ik man en vrouw aan hun middagmaal vond. Zij waren zeer beleefd, onthaalden mij op hunnen besten wijn,

Via Appia. Fontein van Egeria enz.

Vasi 406. Venuti II 20.

Men ziet hier rondom welige koren en graanvelden, welke door bijna niets dan uitgestrekte waterleidingen zijn afgebroken.

Venuti II 9. Vasi 419. 2 388 Recke II 201.

en gaven my een leidsman mede. Ik had hier en ook in andere huizen op dezen weg gelegenheid om de schoonheid der vrouwen op het land in deze streken te bewonderen. Voor hen die het niet gewoon zyn is de lucht hier 's zomers doodelyk.

Tempel van Bacchus, door anderen Tempel der Camenae of Tempel der eer en deugd genaamd. De bouwing is niet uitsteekend en is door de muren die men er tusschen gemaakt heeft, om het instorten voor te komen nog bedorven. Inwendig zyn frescos van 1011, die voor de geschiedenis der schilderkunst merkwaardig zyn, men toonde my ook den ouden altaar van Bacchus en eenige oude vazen van den tempel. Boven uit het vertrekje van den bewaarder van den tempel is het gezigt op Tivoli en omstreken zeer schoon. Deze man is een Franciscaner monnik die my verhaalde, dat hy koopman geweest was, en eenigen tyd in Noord-America had doorgebragt. daar hem alles tegengeloopen en hy niets overgehouden had was hy monnik geworden om altans brood te hebben. De tempel is naderhand Chiesa di Sant. Urbano gemaakt.

De zoogenaamde Fontein van Egeria. Dit is een gemetselde grot met een heldere fontein; er is een Nimphaeum van de Villa geweest zoo als men meent Volgens de oude schryvers was de ware grot en fontein van Egeria in de stad, en men heeft dus hier altyd

Via Appia. Omstreek van Rome
Broederschappen.

Venuti II 25. Vasi 410

zonder grond gedoopt [?] en zich aan Numa en zyne Egeria herinnerd. Het is jammer, want de plaats is allerliefst, aan de helling eener hoogte in koele schaduw van een boschje en met zacht ruischend water, zeer romanesk.

Op een kleinen afstand is een <u>tempel</u>, die men gemeend heeft, dat <u>van den God Rediculus</u> was, opgeregt ter gedachtenis dat Hannibal was teruggekeerd (a redeundo). Deze mening is, zegt men, volgens de aanduiding der oude schryvers valsch. Het is een lief klein tempeltje.

Het gezigt dat ik by 't graf van Caecilia Metella, en in 't geheel aan dezen weg op Rome en de omstreken had was heerlyk. Het land is behalven eenige wyngaardeniers byna zonder inwoners. In de stad bewonderde ik by het langstrijden het schoone gezigt op de ruines van de Thermen van Caracalla en op de paleizen der Caesars.

Ik ben tusschen de kerk San Sebastiano en de stad, drie <u>broederschappen</u> tegen gekomen die als gewoonlyk met witte hemden en zakken over 't hoofd en blaauwe, bruine of andere kragen gekleed waren. Al zingende gingen zy in processie naar de kerken. Met zulke ydele ceremonien houdt men hier de ledigheid der menschen gaande. Als een groot nut dezer broederschappen geeft men op, dat ze de begrafenissen volgen. Wanneer men

Kerk van San Clemente. Academie van San Lucca.

Vasi 159

aanmeent, dat het lot der dooden gelukkiger wordt naarmate meer kaarsen achter hun lyk gedragen en meer latynsche hymnen daarby gezongen worden, zoo heeft men hier in werkelyk regt, want door die broederschappen valt het een en ander aan velen te beurt, die buitendien een zaam (en stil) naar het graf zouden gedragen worden.

De chiesa di San Clemente is een der oude fraaye kerken van Rome; met mooye rayen zuilen die wel even hoog maar overigens ongelyk zyn; twee marmeren spreekgestoelten, een verhevene tribune, nagenoeg zoo als de kerk van San Loren zo. In eene kapel zag ik de fresco's van Masaccio, Florentynsch schilder, die 1402-1443 geleefd heeft; zoo als veel by de eerste schilders die uitgemunt hebben, zyn zyne hoofden vol uitdrukking.

De zalen der Academia di San Luca, naby de kerk van denzelfden naam. ben ik gaan bezigtigen om de schilderyen, die daar bewaard worden. Er is een stuk van Raffaello: Lucas die Maria schilderd, voorstellende. Het is zeer gerestaureerd, en heeft my veel minder, dan de andere werken van dezen onvergelykelyken schilder, bevallen. Christus met den Phariseer, hetzelfde, dat in Dresden onder den naam van Christo della moneta bekend is, door Tiziano. Ik merkte ook nog

Accademia van San Luca. Wandelingen
Sette Sale.

Vasi 329.

Vasi 204. Venuti I. 204. Reeke II. 102. Keyszlers I. 90.

op: eenige Zeegezigten van Vernet, landschappen van Lucatelli en van Orizonte. De Koop van Angelica Kaufman benevens haar eigen portret.

De Academie van San Luca heeft hier hare hare vergaderingen; maar in een ander lokaal worden de kwekelingen in teekenen en andere vakken onderwezen.

De wandeling des zondags is hier gewoonlijk de Monte Pincio en de Corso; de mindere stand wandelt weinig, die zit voor de huizen en verzamelt zich in herbergen (Osterie) Buiten de stad is de Villa Borghese, de weg tot Ponte Molle, en naby eenige andere poorten waar gewandeld wordt, maar in den zomer komen de meesten koelte en schaduw zoeken tusschen de huizen van den Corso.

Maandag 10 mei. Na 3 keeren vergeefsch aan de Sette Sale geweest te zyn, is het my heden gelukt ze te bezigtigen. Het is een ontzachelyk groote Piscina of verzamelbak voor 't water, in vele groote zalen afgedeeld, welke zalen met openingen in de muren gemeenschap hebben. Deze openingen zyn niet tegen over elkander, maar even als de boomen in brede lanen schuins in cimetrie geplaatst, zoo dat tegenover elke opening de vlakke muur is; drie openingen zyn tusschen elke zaal. Ik heb niets te zeggen by de beschryving, die ik in onderscheiden werken vinde; alleen kan ik my niet voorstellen, dat onder de zalen die men ziet nog eene verdieping.

Boog van Janus. Boog van Sept. Severus.
Cloaca Massima

Forsyth 182.

Vasi 369 & 372. Nenuti I. 829.

Vasi 374. Nenuti I 97. Recke II. 75

ping zoude begraven zyn; de man bie ze by mij, de wyngaardenier, had daar ook nooit van gehoord. Het gewelf, dat zonder beschutting aan de vochtigheid blootgesteld is, begint in te storten, de muren zyn nog als waren ze pas gebouwd.

In denzelfden wyngaard zyn nog groote ruines van de baden van Titus: twee rotondes met verscheide gewelven; die men voor tempels, baden, exhedras gehouden heeft. Het is zonderling dat de tempels geen zoodanig karakter in den form, en wys van van inrigting, hebben gehad, dat men ze nu met zekerheid onderscheiden kan van andere gebouwen. Boven op een ander onkenbaar overblyfsel is eene woning gebouwd.

Den Boog van Janus; en den kleinen eereboog van Septimius Severus, welke daar naast staat, heb ik ook bezigtigd. Zy zyn beide zeer vernield, en hebben waarschynlyk nimmer tot de schoone voortbrengsels van Bouwkunst behoord. Hier was oudtyds het Forum Boarium

De Cloaca Maxima. Een zeer groot gewelf, bestemd om het water van 't Heldbrunn, en al het andere overtollige water benevens de onreynheid van de stad in den Tiber te ontlasten. Dit is een der weinige overblyfsels van den tyd der koningen, en wordt aan Tarquinius Priscus toegeschreven. Het geen men er nog van ziet is naby de Rivier, en men staat

Cloaca Massima. Pons Palatinus. Ponte Rotto.

Vase 436.

Vase ib.

verbaasd over de grootheid en sterkte van dit nuttig werk; drie dubbelde steenen van 7 voet lang en 4 voet breed, los op elkander gelegd vormen het gewelf, waar een wagen door zoude kunnen rijden. Toen ik het in de straat gezien had ben ik in een schuit op den Tiber de opening van het water mede bezigtigen. Alles is nog gaaf en onbeweeglijk als of het eene rots door de natuur gevormd was. Het dient nog om het water der omstreek naar de rivier te voeren; maar in de stad zelve zijn de kanalen niet meer voorhanden, ook is de ligging der nieuwe stad verschillend van die der oude, en zoo groot als oudtijds de zorg voor de zuiverheid der stad was, zoo groot is thans de nalatigheid.

Ik zag op het water ook nog overblijfsel van eene muur op gelijke wijs van groote steenen gebouwd even zoo als men nog aan het Capitool vindt; deze muur is zoo, men meent, door Servius Tullius en Tarquinius Superbus gebouwd. Welk een afstand als men terugdenkt in die tijden; en wat is hier voorgevallen terwijl deze steenen onbeweeglijk zijn opelkander blijven liggen.

Van het water zag ik de bogen die nog staan van de oudste steenen brug van Rome, de Pons Palatinus. Zij is twee maal in lateren tijd hersteld, maar weder door overstromingen vernield. Men verhaalt dat Gregorius XIII ze heeft later herstellen volgens

Bron van Juturna. Tempels van Vesta en van de Fortuna Virilis

Vasi 118 & 375. Venuti I 79.

Vasi 432 Venuti II 58.

Vasi 434. Venuti II 62.

een ander plan dan hem Michel Angelo had voorgelegd. Toen de Paus voor het eerst over de brug zoude gaan had hy toch dezen grooten bouwmeester uitgenodigd, de plegtigheid by te wonen; deze met den trein op de brug gekomen, begon op eens hard te loopen naar de overzyde. Toen hem de Paus vroeg naar de rede dezer zonderlinge handelwys, zeide hy „ik was beevreesd dat de brug zoude instorten voor ik er over was" – Weinig jaren later, 1598, is de brug, maar ze nieuw gemaakt was, werkelyk ingestort.

Naby de Cloaca Maxima komt een zeer helder stroompje van den Mons Palatinus af; – dit is zoo men meent de bron van Juturna, waaraan, volgens de overlevering, twee maal Castor en Pollux verschenen waren om aan de Romeinen behaalde overwinningen bekend te maken, weshalven men hun hier een tempel gebouwd had.

Verder ben ik gaan zien den kleinen Tempel van Vesta, thans San Stefano delle Carrozze en ook Santa Maria del Sole genaamd. Het is een zeer fraaye tempel de muren van wit marmor, en rondom schoone Corinthische zuilen. Het gewelf en de Architraven boven de zuilen ontbreken.

Tempel der Fortuna Virilis, thans Santa Maria Egiziaca. Men houdt dezen tempel voor den gebouw-

Huis van Cola di Rienzo. Porticus van Octavia. Tempel van Juno. Graf van C. Publicius Bibulus

Vasi 446. Venuti II 64. Recke II 288.

Vasi 364. Venuti II 168.

Vasi 364. Venuti II 169.

Vasi 298. Venuti I 129.

uit den tyd der Republiek; het geb. wat er nog van ziet is zeer fraai. In de heilige week heb ik hier de Armeniërs hunnen godsdienst zien uitoefenen.

Ik zag hier ook het vervallene huis waarin Cola di Rienzo gewoond heeft, welke in 't midden der XIVe eeuw zulk eene groote rol in Rome gespeeld heeft. Mr. Reeke geeft eene goede schets van zyne daden en lotgevallen.

Naby het Theater van Marcellus, waarvan ik reeds gesproken heb, en dat ik heden op nieuw bezigtigd heb, heeft Augustus voor het genoegen van 't volk den Porticus van Octavia gebouwd, aldus naar zyne zuster genaamd. Van dit ganssche gebouw is maar een ingang welke uit een boog met fraaye zuilen bestaat, overgebleven; en dit overblyfsel vond ik in de naauwste, stinkendste buurt van Rome.

In dezen Porticus stond een tempel van Jupiter en een van Juno. De eerste is ganssch vernietigd; van de tweede zyn nog drie zuilen met capitelen voorhanden, welke ik ook bezocht heb.

Ik ben vervolgens de Grafplaats van C. Publicius Bibulus wezen zien. Zy is nu in een een winkel van hammen en worsten ingemetseld. Het opschrift is aan de buitenmuur nog leesbaar; — met een licht toonde men my het inwendige, dat nu in den kelder van het huis is. Hier zag ik niets merkwaardigs.

Forum Palladium. Forum van Nerva.
Tempel van Nerva.

Vasi 300.

Dit plan heeft Nimuti in zyn werk geplaatst, doch
het is reeds niet meer overeenkomstig met de gis-
singen der tegenwoordige oudheidkenners.

Vasi 300. 301. & 302. Nimuti I 135 en. Recke II 146.

Behalven het Forum Romanum, zyn er vele andere Fora in Rome geweest. Ik heb reeds gesproken van het Forum boarium. Nu was ik naby de plaats waar het Forum van Augustus en het Forum van Julius Caesar geweest zyn; doch van beide zyn geene overblyfsels aanwezig. Eenige sporen evenwel hebben aanleiding gegeven, dat men een plan geteekend heeft van het Forum van Augustus) zoo als het zoude hebben zaamgehangen met het Forum Palladium het geen door Domitianus begonnen was, maar naderhand ingelyfd is in het Forum van Nerva; dat ook Forum transitorium genoemd is. Ik heb de overblyfsels welke hier nog voorhanden zyn bezigtigd: kolommen met een basrelief, door sommigen voor een gedeelte van den tempel van Pallas, door anderen voor inwendige versiersels van den omgang van het Forum Palladium gehouden. Een stuk van de buitenmuur van het Forum van Nerva waarin eene opening is die men Arco de' Pantani noemt. Deze muur is zeer hoog en van groote steenen op de oude Hetrurische wys gebouwd, omtrent als de Cloaca; daarom houdt men ze voor een deel der stadsmuur uit den tyd der Republiek, welke Nerva gebruikt heeft, om de gebouwen van zyn Forum tegenaan te plaatsen. Eindelyk een tempel van Nerva welke tegen deze muur staat en nu tot het Monastero della Annunziata behoort.

Graf van Augustus. Kerk van Santa Maria in
Vasi 303. Cosmedin.

Deze Torre dei Conti wordt door het volk Torre di Nerone geheten. De lohnbediende dien ik den eersten dag had, zeide my met de grootste zekerheid, dat Nero van hier den brand van Rome had aangezien; zoo juist zyn de narigten die men van lohnbedienden ontvangt; en vele reizigers vergenoegen zich toch daarmede.

Vasi 304 & 307 Venuti II. 55.

Vasi 431.

*<u>Kerk van San Nicola in Carcere</u>; zy is op de plaats en van de stukken van drie oude tempels gebouwd; die ongelyke zuilen, een Medusakop aan den altaar enz: doen eene zonderlinge uitwerking. De vergelyking van hetgeen deze gebouwen waren en nu zyn, is niet gunstig voor de Christelyke kerk; ware de vergelyking van den eredienst, die er verrigt wordt gunstiger! × Vasi 367.

In de nabyheid zag ik de Torre de' Conti, een gebouw van t begin der 13e eeuw.

Het Graf van Augustus is nagenoeg van gelyke form als dat van Hadrianus, thans de vesting Sant Angelo, namelyk een ronde toren met geweldig dikke muren. Van alles wat dit ontzachelyke monument omringde en versierde is niets over-gebleven, en alleen het inderste gedeelte der muur is nog in stand; daarvan heeft men een Amphi-theater gemaakt voor stieregevechten en derge-lyke vermaken in de opentlucht. Er zyn boven aan 61 loges, en beneden rondom steene banken. Die gevechten zyn nog niet begonnen. In de dikte der muur zyn nog de gewelven af kamers, bestemd geweest om de doden te plaatzen.

De strada di Ripetta en Porto di Ripetta heb ik heden, en reeds meermalen te voren, ook gezien.

Ik heb heden ook de kerk van Santa Maria in Cosme-din bezocht, die men ook Bocca della verità noemt. Men heeft hier een Tempio della Pudicizia Patri-zia geplaatst, zoo het schynt zonder eenigen grond; thans meent men dat hier een Tempel van Ceres en Proserpina gestaan heeft. Men ziet er nog 12 zui-len welke denkelyk van den tempel afkomstig zyn; ook zyn hier twee marmeren Spreekgestaelten zoo als in de andere oudste kerken. ×Op een bedstaell in eene kerk las ik Archiconfraternità del preziosissimo San-

Kerk: de' Santi Apostoli. Via Prenestina

De broederschap welke behoort tot de kerk der universiteit, de Sapienza, heet la Congregazione della Purificazione della Beatissima Vergine. Eene der voornaamste is la Congregazione del Santissimo Cuore di Maria

Vasi 215. Roeke II 296.

Die naauwkeurige beschrijving van dezen weg in Nibby Viaggio antiquario T1. p 221–226.

Vasi 185

que." Tot welke laffe beuzelingen vervalt men hier niet in den waan van godsdienstig te zyn.

Chiesa di Santa Maria Maddalena. Eene kleine bevallige kerk. De schilderyen, zonder zeer uitsteekend te zyn hebben, byna alle, zin en uitdrukking.

Chiesa dei Santi Apostoli is eene fraaye, met smaak gebouwde kerk. Zy was nu, zoo als vele andere, met rood en goud behangen, dat zeer goed staat. Hier zag ik het monument van Canova op het graf van Clemens XIV, Ganganelli. Met dankbaarheid herinnert men zich aan dien waardigen man, welke het menschdom van de Jesuiten bevrijde. Hoe smartelyk valt het aan zyn graf te zien, dat die groote stap tot verbetering weder ~~weder~~ is teruggegaan; en dat alle pogingen worden aangewend, om Jesuiten, inquisitie met al den helschen nasleep, weder als van ouds te herstellen. Ongelukkig Europa! zoudt gy bestemd zyn, om zoo diep weg te zinken. Er is nog een monument van Canova voor zynen vriend Volpato. Onder de schilderyen, heeft my de Hemelvaart van Maria door Nicola Lapiccola goed bevallen.

Dingsdag 11 mei. Heden heb ik een uitstapje gemaakt buiten de Porta Maggiore, op de Via Prenestina, naar de plaats die het volk noemt Roma Vecchia. Een paar mylen reed ik tusschen wyngaarden, die byna altyd van vry hooge muuren omringd zyn.